

Kiss Ágnes - Toró Tibor

A romák társadalmi és munkaerő-piaci integrációja egy középerdélyi kisvárosban

1. Bevezetés

A jelen tanulmány egy 2014-ben végzett terepmunka legfőbb megállapításait foglalja össze. A kutatást az INTEGRO projekt¹ keretében végeztük, amelynek a célja a romák társadalmi helyzetének, munkaerő-piaci lehetőségeinek a feltérképezése, valamint a nem romákkal való kapcsolataikra kiható tényezők azonosítása volt. Ebben a szövegben a középerdélyi kisvárosra vonatkozó kutatási eredmények közül a társadalmi különbségek helyi rendszerét (a térbeli és társadalmi egyenlőtlenségeket, a helyi állami erőforrásokhoz való hozzáférést, az egyházak és a civil szervezetek viszonyulását a roma közösségekhez), a romák részvételét a munkaerőpiacon, a politikai mozgósítást, valamint az etnikai kategorizációra és a helyi társadalmi és etnikai kohézióra vonatkozó adatokat mutatjuk be.

1.1. A település

Kutatásunk helyszíne egy középerdélyi kisváros, amely hagyományosan a vidék kulturális és kereskedelmi centruma. Közigazgatásilag hozzátartozik egy 3 kilométerre fekvő, többnyire magyarok lakta kis falu is.

A 2011-es népszámlálási adatok szerint a városnak 9011 lakosa van.² A lakosság vegyes etnikai összetételű, jórészt románok, magyarok és romák

1 INTEGRO. Integrare prin formare și mediere pentru ocupare. (POSDRU/165/6.2/S/140487). http://www.edrc.ro/projects.jsp?project_id=88 (Letöltve 2017 márciusában.)

2 Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850-2002 között.* (<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>), valamint a 2011-es népszámlálási adatok alapján. Az adatokat a tanulmány szerzői dolgozták fel.

alkotják, és mindhárom közösség jelenléte hagyományosnak tekinthető a településen. Az 1940-es évekig a magyarok voltak többségben, az államszocializmus időszakában eszközölt iparosítás eredményeként viszont a román lakosság aránya megugrott. A romák tekintetében már az első népszámlálási adatok is arra mutatnak, hogy a településen jelentős méretű roma közösség élt, és arányuk növekedett az idő folyamán: 1850-ben 111 roma személy lakott a városban (5,72 százalék), ez 2011-ig 1032 főre nőtt (11,45 százalék). Helyi szakemberek szerint azonban a városban lakó romák száma ennél lényegesen nagyobb, hozzávetőlegesen 1400 személy (azaz kb. 15 százalék).³

A roma etnikumú lakosságot több csoport alkotja. Egyrészt vannak a magyar nyelven beszélő romák (magyar-cigányok, romungrók), gáborok, és a román vagy romani nyelven beszélő romák, akik magukat „lingurar” (lingurár, kanalas), „ciurar” (csurár, rostás) és „cortorar” (kortorár, sátoros) megnevezésekkel különböztetik meg.

A romák belakják az egész várost, de hagyományosan a város négy pontján koncentrálódnak. A Bólik negyedik a város északi részén élnek szegregált körülmények között. 1989-ig itt éltek a kortorárok, mára viszont csak pár család maradt közülük a telepen. Ezen a környéken, de a romák háztartásaitól elkülönülten lakik egy pár román család is. A város egy másik, hagyományosan romák által lakott környéke az Újváros. A telep a vasútnál kezdődik, és a város északi részén helyezkedik el egy meglehetősen forgalmas főút mellett. Hagyományosan itt laknak a magyar romák, akik a városban legrégebben megtelepedett roma csoportot alkotják. De itt telepedtek meg a szomszédos megye falvaiból a hetvenes és nyolcvanas években elköltözött lingurár és csurár családok is, néhány gábor család, akik szintén a kommunizmus alatt költöztek ide,⁴ valamint néhány kortorár csa-

1. táblázat. Az etnikai összetétel változása a városban 1850–2011 között

Év	Összesen	Románok		Magyarok		Romák		Más etnikumok/ Nem nyilatkozott	
1850	1939	33	1,70%	1710	88,19%	111	5,72%	85	4,38%
1890	3666	255	6,96%	3177	86,66%	219	5,97%	234	6,38%
1930	5401	1137	21,05%	2883	53,38%	328	6,07%	1053	19,50%
1966	6970	3626	52,02%	3144	45,11%	175	2,51%	25	0,36%
1977	7596	4420	58,19%	3146	41,42%	19	0,25%	11	0,14%
2002	9033	5515	61,05%	2664	29,49%	847	9,38%	7	0,08%
2011	9011*	5346	59,33%	2603		1032	11,45%	28	0,31%

* A javított adatok szerint a város lakosságát 9346 személy alkotja.

3 Lásd 8. interjú. Az interjúalany egészségügyi mediátor.

4 Búzás-Fekete Dalma: *Etnicitás és városkép alakulása Bánffyhunyardon. A „cigánypaloták” Bánffyhunyardon.* Szakdolgozat, BBTE, Kolozsvár, 2012.

lád, akik 1989 után költöztek át a Bólik negyedből. Noha a környéket fizikailag is elválasztja a várostól egy vasúti sorompó, nagyon közel esik a város központjához, és pár magyar és román család is lakik a környéken. A harmadik népesebb roma csoport a római katolikus templom melletti utcákban él, ők magyar romák. A negyedik kompakt, de újonnan alakult, jórészt romák által (nem) lakott zóna a város nyugati részén található. Itt épültek fel az utóbbi két évtized során a „cigány paloták”. Ezek az épületek a Bólik negyedből származó, külföldön meggazdagodott kortorár romák tulajdonában vannak. Az utóbbi években ezek a jellegzetes stílusban épült épületek egyre nagyobb számban jelennek meg a város más pontjain és központi részein is.

Nyílt etnikai konfliktusokra ritkán került sor a városban, és a megkérdozettek határozottan állítják, hogy itt valamennyi etnikum békében él egymással. A valóság az, hogy volt néhány véres összetűzés, amelyet a helyiek egyáltalán nem felejtettek el: például a magyarok elleni három mőcjárás, vagy a magyar hadsereg 1940-es bevonulása során elkövetett románellenes atrocitások.⁵ De nemcsak a románok és magyarok között, hanem a roma lakossággal szemben is történtek erőszakos fellépések, amelyekről azonban senki sem beszél.⁶ A rendszerváltást követően, 1990 augusztusában történt, hogy egy vendéglői incidens után, amely során a pincér nem akart kiszolgálni egy roma csoportot, egy körülbelül száz főből álló sokaság a rendőrök szeme láttára válogatás nélkül vert meg és kergetett meg roma személyeket.⁷ Ugyanabban az évben, később több roma (bóliki kortorár) házát felgyújtották, minek hatására több család Írországba emigrált. A Ceauşescu-időszakban a rendőrség gyakran razzizált roma háztartásokban, és több ízben az is előfordult, hogy nem szolgáltak ki romákat a vendéglőkben.⁸ Jelenleg a helyiek haragja a kortorárookra és a városban épített „palotáikra”

5 Az áldozatok között volt Aurel Munteanu főesperes is, akinek az emlékére egy jótékonyági és kulturális alapítványt hoztak létre. Ez az alapítvány egy szociális étkezdét is működtet, amelynek számos helybéli roma haszonélvezője.

6 A kutatás során sem a helyi lakosság, sem maguk a romák nem említették meg ezeket az eseményeket.

7 Lásd Romania Lynch Law: Violence against Roma in Romania. *Human Rights Watch/Helsinki*, 2 November 1994, Vol. 6, No. 17, 13. <http://www.hrw.org/reports/pdfs/r/romania/romania94n.pdf> (letöltve 2017 márciusában); Destroying Ethnic Identity. The Persecution of Gypsies in Romania. *Helsinki Watch Report*, August 1991, 82–83. <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/ROMANIA919.PDF> (letöltve 2017 márciusában).

8 Destroying Ethnic Identity. The Persecution of Gypsies in Romania. *Helsinki Watch Report*, August 1991, 29–30.

irányul. A paloták és az építésükre fordított pénz megszerzési módjai a helyi és nemzetközi média figyelmét is felkeltették, ami külön fáj a városban lakó nem romáknak.

A város további aspektusairól szólva megemlíthetjük, hogy a város rendelkezik a kisvárosokra jellemző valamennyi közintézménnyel, kórházzal és minden szintet átfogó közoktatási rendszerrel (az egyetemet kivéve). A városban működik három napközi óvoda, egy 0-12 osztályos Műszaki Líceum (ehhez tartozik a szomszédos faluban, valamint az egyik telepen működő elemi iskola), egy 0-12 osztályos Elméleti Líceum és a Speciális Gimnázium.

Az utóbbi években sokat javult a város kinézete és infrastruktúrája, mindez pedig a köztudatban a jelenlegi polgármester személyéhez kötődik. Felújították a központi parkot, utcákat aszfaltoztak, járdákat köveztek le, építettek lakásokat fiatalok számára, valamint szociális lakásokat is, kibővítették a közvilágítási hálózatot, a víz- és csatornahálózatot, fontos javításokat végeztek el közintézményeken stb.⁹ Ezekből a befektetésekből a romák által lakott városrészek is részesültek.

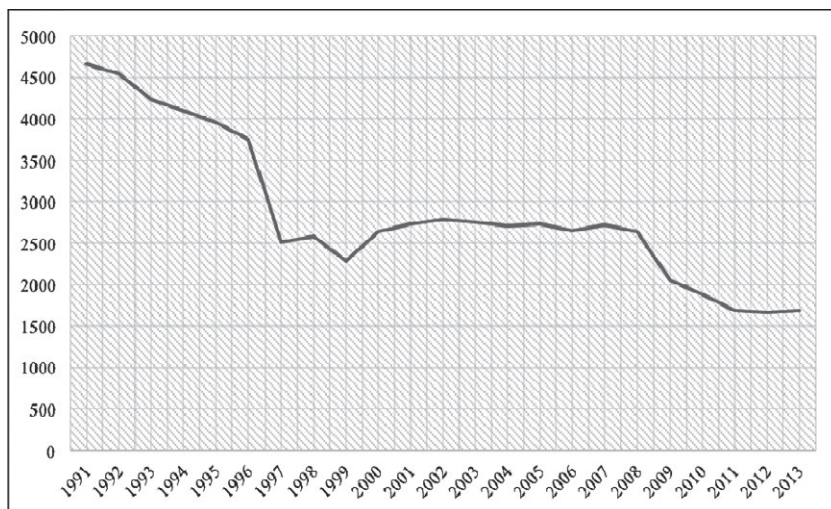
Mindennek ellenére több helybéli szerint „a város egy halott város”. Ez a kijelentés a település legfőbb problémáit, és pedig a munkahelyek és a befektetések hiányát sommázza. Gyakorlatilag léteznek a közintézmények, a bankok, a kereskedelmi egységek, a szolgáltatási szektor és a szórakozóhelyek, amelyek viszont a középiskolai végzettség nélküli személyek számára hozzáférhetetlenek. Az államszocializmus alatti nagy munkáltató egységeket sorra felszámolták. 1990 után az alkalmazottak száma 46 százalékkal lecsökkent, majd több mint 10 éves stagnálás után, a 2007-2010 közötti periódusban újabb drasztikus csökkenés következett be, ezennel 30,7 százalékkal (lásd 1. ábra). Az utóbbi években a munkahellyel rendelkezők száma 1700 körül állapodott meg.¹⁰ A probléma rendkívül súlyos, lévén, hogy ez a szám a 20-64 év közötti lakosságnak mindössze a 26,79 százalékát teszi ki (1. ábra).¹¹

9 Raport de activitate. Dr. Mircea Moroşan, la finalul primului mandat (2008-2012) (Tevékenységi jelentés. Dr. Mircea Moroşan az első mandátum végén). *Ziarul Popular*, nr. 17. mai 2012, p. 1, 4-5. <http://www.monitorulcj.ro/documente/huedin-mai.pdf> (Letöltve 2017 márciusában.)

10 *Forrás*: Nemzeti Statisztikai Hivatal. Institutul Naţional de Statistică, <http://www.insse.ro/cms/>.

11 A szerzők saját számítása a Statisztikai Hivatal adatai alapján.

1. ábra. A fizetett alkalmazottak arányának alakulása 1991–2013 között



A bútorgyár, amely a kommunizmus alatt számos roma családnak biztosított munkát, volt a leghosszabb életű a gyártással foglalkozó egységek sorában. Annak ellenére, hogy a 2000-es években több, mint 250 alkalmazottja volt, és az IKEA konszern szolgáltatójaként működött, 2009-ben csődbe ment,¹² a közeli bútorgyár pedig csupán körülbelül 40 munkást vett át.¹³ A gyárat újrainyitotta egy befektető, és jelenleg hozzávetőleg 70–80 embernek ad munkát.¹⁴ A kommunizmus alatti másik fontos vállalatot, a tejtermék üzemet szintén keményen sújtotta a gazdasági válság, és a 2008-ban bekövetkezett bezárásakor 100 embert bocsátott el.¹⁵ Több gyár – Unirea, Progres, Plafar – már röviddel a rendszerváltás után bezárt, mások – feldolgozó üzem, cipőgyár – csökkentett létszámmal dolgoznak. 2012-ben a

12 Lásd a Kolozsvári Törvényszék határozatát, 1259/1285/23.04.2008 számú ügyirat. <http://www.citr.ro/ro-RO/Portofolio/Project?projectId=259> (Letöltve 2017 márciusában.)

13 Claudiu Pădurean: Criza internațională închide fabricile din Ardeal. *Romania Liberă online*, 27 noiembrie 2008. <http://www.romanialibera.ro/economie/finante-banci/criza-internationala-inchide-fabricile-din-ardeal-137547> (Letöltve 2015. február 3-án.)

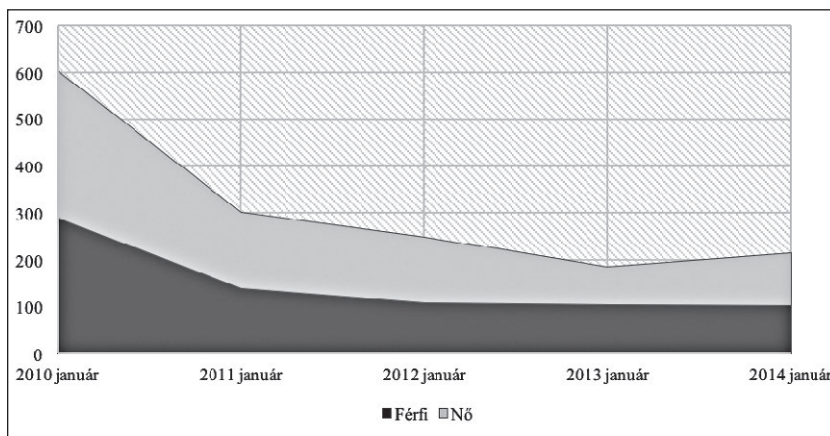
14 14. interjú. Az interjúalany 35 évig dolgozott a bútorgyárban technikusként.

15 Laurențiu Coțu: Friesland Campina închide fabrica de la Carei și mută activitatea la Cluj. *Ziua Financiară online*, 23 mai 2014. <http://www.zf.ro/zf-24/frieslandcampina-inchide-fabrica-de-la-carei-si-muta-activitatea-la-cluj-12647253> (Letöltve 2015 február 3-án.)

város legfőbb munkáltatója a városi kórház volt 250 főt meghaladó munkahellyel.¹⁶

Mindezek mellett a nyilvántartott munkanélküliek száma nagyon alacsony, sőt, az utóbbi években le is csökkent: míg 2010 januárjában 604 munkanélkülit, 2014 januárjában csak 214-et tartottak nyilván (2. ábra).¹⁷

2. ábra. A munkanélküliek számának alakulása a városban nemi bontásban, 2010-2014.



Interjúalanyaink szerint a város számára hatalmas esélyt jelentene a gáz bevezetése (a vezetékek már a város végénél vannak), mert ez vonzaná a befektetőket, tekintve, hogy a másik kulcsfontosságú adottság, a nemzetközi autópályát megvalósult. Már maga a gázhálózat létrehozási munkálatai is új munkahelyeket teremtenének. Ez azonban nem fog hamarosan bekövetkezni, mert nincs finanszírozója a projeknek.¹⁸ Ugyanakkor az A3-as autópályát megépítése a Nagyvárad-Zilah-Kolozsvár útvonalon rendkívül nagy kihívást fog jelenteni a város számára, ugyanis ez jelentősen lecsökkenti majd a tranzitforgalmat és a városban zajló kereskedelmet is.

A városban lakók jövőképe a munkaerőpiac realitása nyomja rá a bélyegét. A megkérdezettek többsége kiemelte, hogy a városban alig folyik termelés, és a munkahelyhiány miatt egyre többen kényszerülnek arra, hogy Kolozsváron vagy külföldön próbáljanak szerencsét. A kutatásunk alapján

16 Raport de activitate. Dr. Mircea Moroșan, la finalul primului mandat (2008 - 2012). *Ziarul Popular*, nr. 17. mai 2012, p. 1, 4-5. (<http://www.monitorulcj.ro/documente/huedin-mai.pdf>)

17 *Forrás*: Nemzeti Statisztikai Hivatal.

18 Lásd 14. interjú. Az interjúalany az önkormányzat alkalmazottja.

megállapíthatjuk, hogy az elvándorlás a város valamennyi etnikai és vallási csoportja körében alkalmazott stratégia, noha a közvélekedésben a „palotákat” építő romák migrációja jelenik meg hangsúlyosan. A románok körében kedvelt célpont Spanyolország és Olaszország, a magyarok körében Németország, Svájc, Spanyolország és Magyarország¹⁹, míg a romák Angliát, Írországot és Franciaországot preferálják.

1.2. Kutatási módszerek

Az elemzés alapjául szolgáló terepkutatásra 2014-ben került sor az INTEGRO projekt keretében. A 12 településen végzett vizsgálat során azonos kutatási módszereket alkalmaztunk, amelybe egyaránt beletartozott a minőségi (megfigyelés, interjú és fókuszcsoport) és mennyiségi (szociológiai felmérés) módszerekkel végzett adatgyűjtés.²⁰

Amint az előző részből kiderülhetett, a városban legalább négy lehetőség kínálkozott a terep kiválasztására. Végül az Újvárost választottuk a következő okokból: túlnyomórészt romák által lakott, kompakt terület, az itt lakók több etnikumhoz és csoporthoz tartoznak, tehát a terep biztosítja a változatosságot, továbbá az itt lakók száma lehetővé teszi a szociológiai felmérést (ellentétben például a Bólik negyeddel, ahol kevés háztartás van, vagy a „paloták” lakóival, akik szinte egész évben távol vannak).

A városban összesen 20 interjút készítettünk helybéliekkel, amelyhez hozzátevéndik körülbelül 9 alkalmi beszélgetés.²¹ Az interjúkat egyrészt különböző csoportokhoz tartozó, illetve eltérő társadalmi státussal rendelkező romákkal készítettük. A formális képviselőik és vezetőik közül beszélgettünk az iskolai mediátorral, az egészségügyi mediátorral, a polgármesteri hivatal roma szakértőjével, volt és jelenlegi pártvezetőkkel, valamint nem roma pártok keretében tevékenykedő aktivistákkal. Az interjúk másik tömbjét nem roma interjúalanyokból állítottuk össze. A polgármesteri hivatalból sikerült beszélgetnünk a közterület-fenntartó osztály vezetőjével és a szociális munkással. A meginterjúvolt magyarok és románok között szerepelt egy

19 Magyarország vonzása valamelyest csökkent, az egyik interjúalany felhívta a figyelmet, hogy az utóbbi években sokan jönnek haza Magyarországról. Interjú sorszáma 2. Az interjúalany vállalkozó, politikus.

20 A módszertani útmutatót és interjúvezetőt Feischmidt Margit és Kiss Tamás állította össze, a mennyiségi adatfelvétel alapjául szolgáló kérdőívet pedig Kiss Tamás.

21 Ilyen beszélgetést folytattunk vállalkozókkal, politikusokkal, a református lelkészrel, az ortodox egyház által működtetett szociális étkeзде egy alkalmazottjával, valamint helyi romákkal.

baptista lelkész, a műszaki líceum egy alkalmazottja, volt és jelenlegi pártvezetők (MPP, EMNP és RMDSZ), vállalkozók és a környék lakói.

A kutatáshoz hozzátartozott a közösség életében jelentősebb társadalmi események dokumentálása is. Mi egy romáknak szánt szakképzés bemutatóján és a képzésre való iratkozáson vettünk részt. Az eseményen a tanfolyam szervezői, azaz a Romák Pártjának megyei és helyi vezetői, a helyi roma szakértő, az iskolai mediátor és a tanfolyam iránt érdeklődő helybéliek vettek részt.

Erőfeszítéseink ellenére a két tervezett fókuszcsoporthoz beszélgetésből csak egyet sikerült megvalósítanunk, ugyanis a romáknak szervezett fókuszcsoporthoz senki nem jött el. A nem roma fókuszcsoporthoz magyar etnikumú helyieknek szerveztük: ezen az eseményen mindössze három személy jelent meg. A beszélgetés azonban annyira hasznosnak bizonyult, hogy megőriztük, és az elemzés során felhasználtuk az ezúton szerzett információkat.

A felmérés során 246 háztartást kerestünk fel, amelyekből a helyi szakértők 120-at roma háztartásként, 126-ot pedig nem roma háztartásként neveztek meg. Összesen 185 kérdőívet töltöttek ki (98 roma és 87 nem roma háztartás). A nem roma háztartások kiválasztási kritériumai miatt²² a mintát még ki kellett egészítenünk a szomszédos utcákban levő háztartásokkal.

A társadalmi különbségek helyi rendszere

Az Újváros környéke. A telep, a térbeli és társadalmi egyenlőtlenségek leírása

Az Újváros négy utcából tevődik össze, és pedíg a szomszédos megye irányában vezető országút, és a belőle nyíló kis földutak. A környék lakossága etnikai szempontból vegyes. Míg a mellékutakban jórészt romák laknak, a főutca elején fekvő első húsz-harminc házban inkább magyarok és románok lakják, az utolsó tíz házban pedig a Bólikból származó románok, olyan családok, amelyek az 1970–80-as években²³ bekövetkezett árvizek és földcsuszamlások nyomán kaptak itt telket.

A főutcán levő házak állapota változatos. Van egy pár nagyon rossz állapotban levő vályogház is, de a házak többsége jó állapotú téglaház. A telep

22 Kritériumok: a családtagoknak nincs felsőfokú végzettsége és a háztartásnak van legalább egy 50 év alatti tagja. Ezeket a kritériumokat azzal a céllal vezettük be, hogy a társadalmi státus tekintetében hasonló mintákat kapjunk a roma és nem roma háztartásra.

23 Az interjúk révén nem sikerült kiderítenünk ezeknek az eseményeknek a pontos dátumát.

közepén van egy ANL-tömbház (ennek környékét nevezik „központnak”), amelyet a polgármesteri hivatal építtetett hátrányos helyzetű családok számára. Ebben nagyrészt roma családok laknak. A magas közös költségek miatt azonban sok család nem engedheti meg magának, hogy a tömbházban lakjon, és többen elköltöztek, mert nem tudták fenntartani a lakást. A mellékutcákban már nincsenek téglaházak, vályogházak váltakoznak új „palotákkal”, amelyek közül több befejezetlenül áll. Megfigyeléseink szerint a magyar romák többsége a kisebb házakban lakik, a „palotákat” kortorárok, lingurárok és csurárok is építették.

A környéken egyetlen kisebb vegyesbolt van, a főutca vége felé, ami kisebb bárként is működik. A bolt egy bóliki román személy tulajdona. A legközelebbi bolt a sorompó tulsó, város felőli oldalán van. Ennek az üzletnek a szomszédságában van a környék egyetlen bárja is, ahova sok roma jár szerencsejátékokat is játszani. Pár éve működött egy harmadik bolt is, a telep város felőli végén, a volt bútorgyár mellett, amely azonban röviddel a gyár bezárása után csődbe ment. Ebbe az üzletbe sok roma járt, a tulajdonos „jó kliensekként” jellemezte őket, akik „mindent megengednek maguknak, amikor van pénzük”.²⁴

Amint korábban említettük, a romák és nem romák lakhatási körülményei közötti különbségek szembeütőek: a nem romák többsége egy- vagy kétemeletes téglaházban lakik, a szegényebb romák vályogházakban, a gazdagabb romák pedig nagyobb emeletes házakat építenek. A szegényebb háztartások esetében megszokott, hogy egyetlen udvarba, konyha és egy szoba típusú házakba zsúfolódik a család. Ezek a különbségek a felmérésből is kiderülnek. A hasonló státusú romák és nem romák lakóterét összehasonlítva kiderül, hogy mind az egy főre jutó lakóterület, mind pedig a szobák száma tekintetében a nem romák jobb helyzetben vannak (2. és 3. táblázat).

2. táblázat. *Lakótér az egy főre jutó négyzetméter szerint (Újváros negyed). Statisztikai adatok*

Etnicitás	Háztartások száma	Átlag	Medián	Min.	Max.	Szórás
Romák	93	13,38	10	1,20	50,00	12,41
Nem romák	83	25,00	21	2,40	75,00	14,97
Összesen	176	18,86	16	1,20	75,00	14,83

24 „A romák nagyon jó vásárlók, mert megengednek maguknak mindent. Pláné, ha volt pénz. Akkor volt pénz, ha van gombaszegon vagy ilyesmi.” Lásd 9. interjú. Az interjúalany vállalkozó, önkormányzati képviselő.

3. táblázat. Szobák száma etnikai hovatartozás szerint (Újváros negyed). Statisztikai adatok

Etnicitás	Háztartások száma	Átlag	Medián	Min.	Max.	Szórás
Romák	98	1,81	2	1	7	1,04
Nem romák	86	2,83	2	1	10	1,44
Összesen	184	2,28	2	1	10	1,34

Az életkörülmények közötti különbségeket további mutatók sora is hangsúlyozza. Ezeket a mutatókat három kategóriába soroltuk. Az első kategóriába a lakás felszereltségével, alapvető infrastruktúrájával kapcsolatos mutatók tartoznak, a másodikba tartós fogyasztási eszközök/naponta használt elektronikai eszközök, a harmadik kategória pedig a vidéki gazdálkodáshoz tartozó elemeket tartalmaz (4. táblázat).

4. táblázat. A gazdasági helyzet mutatói

	Alapvető infrastruktúra		Elektronikai eszközök			Vidéki élet elemei		
	Romák	Nem romák		Romák	Nem romák		Romák	Nem romák
csatornázás	31,60%	81,60%	Gépkocsi	17,30%	58,60%	istálló	18,40%	47,10%
fürdőszoba	31,60%	89,70%	tévé-készülék	79,60%	100%	sze-kér	11,20%	3,40%
vízhálózat a lakásban	39,80%	96,55%	mobil-telefon	74,50%	96,60%	ló	8,20%	3,40%
szerződéses elektromos áram	81,63%	97,70%	számítógép, laptop	17,30%	80,50%	sertés	16,30%	13,80%
vécé a házban	24,74%	83,91%	Internet	15,30%	79,30%	tehén	0%	5,70%
külön konyha a házban	50,52%	90,80%	kábeltévé, parabola antenna	54,10%	97,70%			
hűtőszekrény	57,10%	97,70%						
mosógép	38,80%	94,30%						

Amint a táblázatból láthatjuk, a nem roma háztartások rendelkeznek az alapvető infrastruktúrához tartozó elemek nagy részével. Ezzel szemben a

romák nagy többsége csak elektromos árammal rendelkezik. A mindennapos elektronikai eszközök tekintetében, a tévékészülék és a mobiltelefon kivételével a különbségek hasonlóak az alapvető infrastruktúra terén megállapított különbségekkel. A gazdálkodáshoz kapcsolható elemek esetében az eredmény megfordul: míg a nem roma családok nagyobb számban rendelkeznek ehhez köthető infrastrukturális elemekkel (istálló), az állatok és a szekerek aránya nagyobb a romák körében.

Ami az Újvárosban együtt élő etnikai csoportok közötti mindennapos kapcsolatokat illeti, úgy tűnik, hogy a nem roma családok viszonylag keveset tudnak a roma szomszédaikról, nem érdeklő őket az életük, és nem is zavarja őket a jelenlétük. A környéken lakó románokkal és magyarokkal folytatott beszélgetéseinkből inkább a romákkal szembeni nagymértékű érdektelenség és közömbösség derül ki, és azt nyilatkozzák, hogy a romák „egyáltalán nem jelentenek problémát”.²⁵

2.2. A helyi állami erőforrásokhoz való hozzáférés: oktatás, egészségügyi rendszer, szociális segély, garantált minimálbér

A tanügyi szakemberek szerint a roma gyerekek teljesen kielégítő arányban vesznek részt a formális oktatásban, és az iskolába járó gyerekek száma nem változott drasztikusan az idők során. A település mindkét iskolájába járnak roma gyerekek, de a legtöbben a műszaki líceumba vannak beiratkozva. Az utóbbi preferálása egyrészt azzal magyarázható, hogy ennek keretében magyar tagozat is működik, szemben az elméleti líceummal, ahol csak líceumi szinten van magyar oktatás. Az abszolút számokat tekintve a román nyelven beszélő roma tanulók száma meghaladja a magyar nyelven beszélő roma gyerekek számát, csak hogy az előbbieket évfolyamonként két osztályba osztják, míg a magyar tagozaton csak egy osztály van évfolyamonként. Másrészt a műszaki iskola képviseli hagyományosan az elemi iskolát a településen, emellett pedig szakiskolai képzést nyújt. Keringenek olyan híresztelések, melyek szerint az elemi osztályok indítása az elméleti líceumban azt a célt szolgálta, hogy romák nélküli osztályokat hozzanak létre, és hogy vannak, akik pontosan emiatt választják ezt az iskolát. Valójában ide is járnak roma gyerekek, még szegény családból származó és gyengébb képességűek is, tehát még az sem tartható, hogy csak az elitet fogadják.

A műszaki líceumban tehát minden osztály vegyes etnikai összetételű, az igazgatóság pedig odafigyel arra, hogy a roma tanulókat egyenlő szám-

25 Lásd 9. interjú. Az interjúalany magyar vállalkozó, önkormányzati képviselő. 5. interjú. Az interjúalany román nemzetiségű, a telepen lakik.

ban ossza el a két párhuzamos román osztályban. A magyar tagozaton a roma gyerekek száma kettő és hét fő között változik.

A központi iskolán kívül a műszaki liceumnak van két I–IV. osztályos egysége. A szomszédos faluban magyarul, míg a Bólik negyedbeli elemiben román nyelven folyik az oktatás, ez utóbbiban viszont valamennyi tanuló roma. A bóliki iskolában végzett gyerekek a műszaki liceumban folytathatják tanulmányaikat, az odautazást pedig az iskola egy mikrobusza biztosítja számukra, amelyet külföldi támogatásból vásároltak (és nem a szakminisztérium támogatásából). Korábban a IV. osztályt végzett gyerekeket nem írták be az V. osztályba, de a 2014–2015-ös tanévtől kezdve ez megváltozni látszott, és öt gyerek folytatta az iskolát. A bóliki iskola működésében rendkívül komoly problémát okoz az, hogy a környéken lakó gyerekek nagy többsége nem jár óvodába, az iskolában szerzik első tapasztalataikat a formális oktatásról, és sokan közülük nem is beszélnek románul, mivel a romani az anyanyelvük.²⁶

Egy tanítónő elmondása szerint, aki a műszaki liceumban dolgozik, a roma gyerekek képességei változóak, és vannak közöttük rendkívül jó képességű gyerekek is. Minden iskolai tevékenységen részt vesznek. Megtörténik ugyan, hogy nem jelennek meg az ünnepélyeken, de ezért rendszerint a szülők a hibások. Egyik legnagyobb probléma a roma tanulók esetében a hiányzás. Szegény családok esetében a hiányzó tanszereket a tanító és más szülők által adományozott pénzüsszegeből pótolják.

A számok szintjén a roma gyerekek iskoláztatása a műszaki liceum különböző tagozatain a következőképpen mutat: 45 tanuló elemi osztályokban (összesen 304 elemista), 19 tanuló alsó középfokon (összesen 283), illetve 10 tanuló felső középfokon/liceumban (összesen 361). A számok világosan csökkenő tendenciát mutatnak. A tanárok erőfeszítéseket tesznek ugyan, hogy az általános iskola elvégzése után minden gyereket liceumba írassanak, de ez nem túl eredményes. A roma gyerekek iskoláztatására való összpontosítás mellé hozzáadódik az a tény is, hogy meglehetősen kevés a jelentkező, és egyes szakosztályokat a megszűnés veszélye fenyeget.

2007-től a városban egy roma iskolai mediátor is tevékenykedik, aki mindkét iskoláért felelős, és lelkiismeretesen végzi a rá háruló feladatokat. Ezek közül a legfontosabbak: beiratkozási kampány, az osztályok ellenőrzése a hiányzók számbavétele céljából, családlátogatás problémák esetében, jelen van vitás (tanár–diák, igazgatóság–diák) iskolai ügyek feldolgozásánál. Akadályt jelent azonban a munkájában, hogy sok gyereket nem jelentenek be romaként, így szükség esetén nem léphet fel.

26 17. interjú, iskolai mediátor.

Az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés tekintetében fontos szerepe van az egészségügyi mediátornak. Őt 2006-ban alkalmazta a Kolozs Megyei Közegészségügyi Igazgatóság, roma származású, és a környéken lakik. A mediátor eligazítást és támogatást nyújt, ha hiányzanak dokumentumok (születési bizonyítvány, személyi igazolvány), tanácsot ad egészségügyi biztosítással nem rendelkezőknek, és szükség esetén beajánlja őket orvosokhoz, és segít azoknak, akik nincsenek beiratkozva háziorvoshoz, ami az elmondása szerint a romák körülbelül 90 százalékát érinti. Ez alapprobléma az újjáépített romák esetében, ugyanis, mivel sokuknak nincs munkahelye, hosszú ideje semmilyen biztosításuk sincs. A szociális segélyben részesülők egyben az egészségügyi ellátórendszerbe is bekerülnek, és egyes beszélgetőtársaink szerint a segély nagy előnye pontosan az egészségügyi biztosítás, kevésbé maga a pénzösszeg.²⁷

Mindkét mediátor azt mondja, hogy jól egyeznek a szolgáltatásaik hasznélvezőivel, és támogatást kapnak azoktól a kollegáktól és hatóságoktól is, akikkel kapcsolatba kerülnek a munkájuk folyamán. Úgy tűnik, hogy az egészségügyi mediátor létét és feladatait nehezebben szokták meg, de szakmabeli támogatók révén megnyíltak az ajtók mind a kórházban, mind a polgármesteri hivatalban.²⁸ Mivel helybéliek és roma származásúak, a mediátorok jól ismerik klienseik szükségleteit. Ugyanakkor ennek negatív implikációi is vannak. Hiába végeztek el a megfelelő tanfolyamokat, nem mindenki ismeri el szakmai tekintélyüket, igaz ugyan, hogy inkább személyes okokból, és nem a teljesítményük miatt. Ellenlábasaik legfőképpen azok sorából kerülnek ki, akiknek nincsen szüksége a szolgálatukra.²⁹

A munkáltatás tekintetében a város egyik érdekes sajátossága a 2004-től működő, de mára megszűnni látszó Ökológiai Program, amelyet részben a megyei foglalkoztatási hivatal finanszírozott. A program a 2000-es évek elején több szinten megfigyelhető intézményes változás eredményei közé számlálható, amelyek tulajdonképpen a 2001-ben az uniós csatlakozási program részeként indított *Nemzeti stratégia a romák helyzetének javítására* kezdeményezésnek tulajdoníthatók (2001. évi 430. számú kormányhatározat). Az intézkedési tervet 2006-ban aktualizálták (2006. évi 522. számú kormányhatározat). Ebben a periódusban az Ökológiai program mellett megjelennek olyan állások is, amelyek a romák integrációját hivatottak elő-

27 6. interjú, helybéli gábor; 4. interjú, helybéli magyar roma.

28 Az egészségügyi mediátor visszaemlékszik, hogy kezdetben senki nem tudta, hogy mi a mediátor haszna: „Minden ajtónál kiabáltak velem, úgy sirtam, mint egy gyerek.” 8. interjú, egészségügyi mediátor.

29 Lásd például a 13. interjút (helybéli, jómódú magyar cigány).

segíteni. Ilyenek például a helyi szakértő a polgármesteri hivatalon belül (2003), az egészségügyi mediátor (2006), az iskolai mediátor (2007).

A program keretében a város köztisztaságát biztosító szolgáltatásokat nyújtanak, és a program működésének tíz éve alatt az alkalmazottak 85–90 százaléka roma volt. Volt olyan időszak, amikor 82 alkalmazottal dolgoztak, de még az is megtörtént, hogy nem minden állást töltöttek be. A megszorításokkal, költségvetés megnyirbálásával azonban a támogatás mértéke is csökkent, és a foglalkoztatottak létszáma fokozatosan 12 alkalmazottra csökkent.³⁰ Beszámolók szerint a szerződéseket a munkavállalók és a polgármesteri hivatal közötti informális megegyezések alapján kötötték: készült egy prioritási lista, amely alapján történtek az alkalmazások. Az embereket rotációs alapon foglalkoztatták: akik eljutottak oda, hogy jogosulttá váltak a munkanélküli segélyre, elbocsátották „munkanélkültre”, helyükbe pedig másokat vettek fel.³¹ Ez a munkáltatóknak és a munkát keresőknek egyaránt méltányos megoldásnak tűnt. Most, hogy lényegesen kevesebb munkahely van, nagyobb hangsúlyt fektetnek a teljesítményre. De vannak olyanok is, akik elégedetlenségüknek adnak hangot, és kivételezéssel vádolják a polgármesteri hivatalnál dolgozókat.

2014-ben a 12 személyhez, aki az ökológiai program keretében dolgozik, hozzátevéődik 18 személy, aki a garantált minimális jövedelem ellenében dolgozik a városnak. Ebből a 18 személyből körülbelül 11–12 bókliki, 6–7 személy pedig az Újváros negyedből származik. A szociális segélyben részesülők száma is lecsökkent, de nem a társadalmi-gazdasági fejlődés, hanem a feltételek szigorítása következtében.³²

2.2.1. Az egyházak és a civil szféra

Az újvárosi romák általában nem vallásos életűek, és a helyi magyar történelmi egyházaknak (református és római katolikus) nincsenek programjaik az integrálásukra. A városban jelen levő felekezetek közül csak az ortodox és a baptista egyház nyújt szervezeten támogatást rászorulóknak, amely kategóriába rendszerint roma etnikumú személyek kerülnek. A pünkösdisták egyháznak, amelynek három gyülekezete is van a településen, és laknak hívei az Újvárosban, nincsenek romáknak szánt programjai.

Az ortodox egyház 2001-ben alapított egy kulturális és jótékonsági alapítványt, amely helyi jótékonsági tevékenységeket szervez. A program ad-

30 14. interjú, önkormányzati alkalmazott.

31 14. interjú, önkormányzati alkalmazott; 3. interjú, magyar cigány nő, aki évek óta dolgozott „sepregetőként” a program keretében; 10. interjú, lingurár férfi.

32 14. interjú, önkormányzati alkalmazott.

minisztrátorával folytatott beszélgetésből kiderül, hogy az alapítvány keretében működik egy szociális étkezde is, amely napi egy ingyenes étkezést biztosít a rászorulóknak. Így naponta összesen 60 személy kap meleg ételt. Ebből 46-on városban és az Újváros környékén laknak.

A gyülekezeti tagok alkalmi fenntartásai ellenére a baptista egyház is befogadó, és 2008-ban délutáni (*after-school*) foglalkoztatási programot indított hátrányos helyzetű gyerekek számára.³³ Noha megnevezés szerint nem kifejezetten a romáknak szánták, a haszonélvezők többsége roma. A program keretében a gyerekek ebédelnek, és felügyelet mellett elvégzik a házi feladataikat. Az előző tanévben 18 gyereket írtak be, nagyrészt az elemi iskolából, de voltak VI. osztályosok is. A program magyar nyelven folyik, de kivételes esetekben fogadtak románul beszélő gyerekeket is. A koordinátor rámutatott egy súlyos problémára, és pedig arra, hogy a gyerekek pont akkor maradnak sorsukra, azaz támogatás és felügyelet nélkül, amikor a legsérülékenyebbek, V–VIII. osztályban. Ilyenkor válik akuttá a hiányzás, iskolaelhagyás, férjhezmenés stb. Az alapítvány hosszú távú terve az, hogy ezt a korosztályt is bevonja a programba, de még nincsenek erre finanszírozók.

A (kolozsvári) Református Egyház alá tartozó Keresztény Diakónia Alapítvány 2013-ban egy hasonló jellegű, ötéves programot indított (szintén elemista gyerekeknek), ahová 12 gyereket írtak be.³⁴ A helyeket hátrányos helyzetű gyerekeknek ajánlják fel, de végül úgy alakult, hogy csak roma gyerekek vannak a csoportban. Úgy tűnik, hogy a két program fedezi a magyar romák ilyen irányú szükségleteit, mert a következő évben a Diakónia Alapítvány már nehezen gyűjtötte össze a csoportindításhoz szükséges minimális létszámot. A 2014-es nyári vakációban a Diakónia nyári óvodai programot is indított, amelynek a célja a gyerekek felkészítése volt az előkészítő osztályra. Itt már volt két külön tannyelvű csoport, egy magyar és egy román.

Meg kell jegyeznünk, hogy az önkormányzatnak nincsenek hasonló projektjei, semmilyen módon nem támogatja ezeket a tevékenységeket, illetve ilyen irányú tervei sincsenek. Valamennyire konkrét tervei a Baptista Egyháznak vannak, amely létre akar hozni egy komplexumot kifejezetten a romákkal végzett tevékenységek számára: egy templomot, teret a gyerekekkel és fiatalokkal végzett tevékenységekre, épületet a felnőttekkel végzett tevé-

33 11. interjú, az after school program koordinátora.

34 A helyi református egyház nem vesz részt ebben a projektben. A program megvalósulásáról lásd a 17. interjút.

kenységekhez (felnőttoktatás, kézi munka). A terv megvalósítása előtti szoros akadály: nem akadnak partnerek és finanszírozók.

3. A romák részvétele a munkaerőpiacon

Az államszocializmus előtt a település vásárváros volt. Mivel ez volt a kistrégió központja, a szomszédos falvak is ide hozták vásárra a termékeit. A roma népességet tekintve abban az időben a városban leginkább magyar romák laktak, akik a visszaemlékezések szerint többnyire muzsikusként vagy téglavetők voltak. A zenészeket mind a roma, mind a nem roma közösség nagyra értékelte, a leszármazottaik magukat „úri cigányoknak” tartják.

A kommunizmus alatt, a városban zajló erőltetett iparosítás következtében a romák többsége szakképzetlen munkásként állást kapott a gyárakban; idővel egyesek osztályvezetők lettek, vagy sikerült más, magasabb pozíciókat megszerezniük (pénztáros, portás stb.). Sok férfi az állomáson dolgozott rakodóként, mások a bútorgyárban vagy a Progres-nél. A nők a bútorgyárban vagy a Plafarnál dolgoztak gyógynövénygyűjtőkként vagy a szövetkezetben. A környéken letelepedett lingurárok általában a vasúttársaságnál dolgoztak, míg a bóliki kortorárok közül sokan a város köztisztaság-fenntartó vállalatánál. A munkahely mellett sok roma folytatta hagyományos mesterségét is: a muzsikusként, keresztlőként és a városban működő vendéglőkben játszottak, a lingurárok és csurárok különböző termékek árusításával foglalkoztak. A beszélgetőtársaink közlése szerint ebben az időszakban sok kortorár foglalkozott arany árusításával.

A gyárak több szempontból is fontosak voltak. Egyrészt a havi fizetés egyfajta előreláthatóságot és stabil megélhetést biztosított minden családban szinte két generáció számára. Többségük nem tartotta magát gazdagnak, de a rendszerváltás utáni időszakhoz képest minden környékbeli interjúalanyunknak pozitív emlékei vannak. Elbeszéléseikben úgy jellemzik azt az időszakot, mint amikor minden nap került étel az asztalra, a pénznek pedig volt értéke.³⁵ Másodsorban a stabil jövedelem módosította a térbeli

35 Az egyik interjúalany felidézi, hogy most is őriz egy régi százelejt a pénztárcájában, amelyet „még hat ember sem tudott volna elinni”. Szintén ő mondta: „Annyit kerestem a gyárban, amennyit akartam. Nem tudtam elkölteni soha egy hónapi fizetésem. Nem lehet összehasonlítani azt az életet ehhez. Most már nincs mit csinálni, ez van, ezt kell szeretni 3700 lej volt az alapfizetésem, 1500 lej volt a gyerekpénz. Pénzem volt... Négy lej volt egy kenyér. Nem lehet azt az életet visszahozni soha. Itt csak úgy lesz igazság, ha kitör egy háború. Aki hátra marad az jól jár, aki meghal, az is jól jár.” 20. interjú, helybéli magyar roma.

határvonalakat is, mivel sok roma kapott vagy vásárolt lakást a városban. A folyamat iránya a rendszerváltás után megfordult, amikor sokan közülük – mivel nem tudták megvásárolni a lakást, amelyben éltek, vagy nem tudták fizetni a fenntartási költségeket – visszaköltöztek az Újvárosba. Harmadsorban a munkahely és a munkaerő-piaci integráltság fontos összetevővé vált a romák identitásában, amelyet a nem roma lakosság is átvett. A „munkáscsalád voltunk”³⁶ vagy „dolgozni kell, én szerettem dolgozni”³⁷ típusú megfogalmazások funkciója egy pozitív önkép kialakítása a gazdaságilag jobb helyzetben levő külső csoporthoz viszonyítva. Ugyanakkor a munka az az ágens, amely szimbolikus értelemben is biztosítja az elfogadottságot. A nem roma lakosság a munkavállalással szembeni magatartásuk alapján különbözteti meg a helybéli romákat (jellemzés, amely egyébként többnyire sztereotípiákból építkezik), e vélemények szerint pedig a munkára fordított energia fordítottan arányos az adott csoporttal adódó problémákkal.³⁸ Ezt a kategorizációt a romák is gyakran átveszik a többségi társadalommal való kapcsolataik értékelésében.³⁹

Egyes csoportok pozitív besorolása azonban nem jelenti azt, hogy ezzel nőnek az esélyeik a munkahelykeresésben. A nem romák többsége úgy gondolja, hogy a romákat csak bizonyos munkákra lehet alkalmazni, ennek oka pedig a hiányos képzettségük. Továbbá, ezek a kategorizációk sokszor csak a csoportok megkülönböztetésére szolgálnak, de nem érvényesülnek konkrét alkalmazási helyzetekben, amelyeket inkább a negatív sztereotípiák uralnak, mint például a romák „nem szoktak hozzá a munkához”, „semmihez sem értenek”, „lusták”. A „klasszikus” negatív sztereotípiák mellett egyes vállalkozók azt mondják, hogy tapasztalatuk szerint nem éri meg romákat alkalmazni a minimális átlagbérért, mert azonnal elmennek, mihelyt jobban fizető munkát találnak (például elmennek gombát szedni, amint elkezdődik a szezon). A nem roma beszélgetőtársaink nagy része úgy gondolja, hogy a romákat csak bizonyos területeken lehet alkalmazni, a mentalitásuk és kultúrájuk miatt: nem szoktak hozzá, hogy valaki utasításokat adjon ne-

36 1. interjú, kortorár cigány. Fordítás román nyelvből.

37 12. interjú, jó módú magyar cigány.

38 „Nem voltak olyan szemtelenek, mint a román cigányok, hogy kimenjenek külföldre, lopjanak, csaljanak. Nem arra vannak a magyar cigányok kódolva. Nem olyan a génjük, hogy lopjon. Húz neked egy zenét, eltáncol egy dolgot, elmegy napszámosnak, szed egy kis gombát, nem? Ezt szereti. Nem tolvaj. A magyar cigány nem tolvaj.” 2. interjú, vállalkozó, politikus.

39 „Az emberek látták, hogy dolgozunk, és tisztességes munkát végzünk, és értékelték minket.” (Fordítás román nyelvből) 8. interjú, egészségügyi mediátor.

kik, nem szeretik a kötött programot, és a „nomád” felfogásuk érvényesül a munkahely kapcsán is.⁴⁰

Amint korábban vázoltuk, a rendszerváltás után a gyárak nagy részét bezárták, és drasztikusan lecsökkent a munkahelyek száma az egész városban. Ezt a dolgot legelőször a romák érezték meg, ugyanis a szakképzetlen munkásokat bocsátották el elsőként.

A meginterjúvoltak életpályáját elemezve öt típus körvonalazódik. Az első kategóriába tartoznak azok a személyek, akik már a rendszerváltás utáni első években elvesztették a munkahelyüket. Ők egy évnyi munkanélküli segély után hosszú ideig nem találtak munkát, míg végül alkalmazták őket a korábban említett Ökológiai Program keretében, vagy szezonmunkákból vagy napszámosként keresik meg a megélhetésüket. Ezeknek a személyeknek a nagy része nem végezte el a nyolc osztályt.

A második csoportba tartoznak azok, akiknek szintén az 1990-es években szűnt meg a munkahelyük, de nem bocsátották el, hanem betegnyugdíjazták őket, ami egy minimális jövedelmet biztosít számukra. A betegnyugdíj mellett különböző szezonmunkákat vállaltak vagy feketén dolgoztak. Ők szintén nem végezték el az általános iskolát, és az idősebb generáció tagjai.

A harmadik kategóriát azok alkotják, akik a 2000-es években veszítették el a munkahelyüket, amikor az utolsó gyárak is bezártak, vagy a nyugdíjazásig sikerült dolgozniuk különböző területeken. Többségük elvégezte a nyolc osztályt, sőt az után is folytatták az iskolát, még ha nem is szerezték meg az érettségit. Az átmenetet viszonylag stabil jövedelemmel éltek túl, közülük sokan nyugdíjasok jelenleg.

A negyedik kategóriába azok sorolhatók, akik az 1990-es években elvesztették a munkahelyüket (ha volt nekik), és külföldön próbáltak szerencsét, elmentek Németországba, később Angliába, Írországba, Franciaországba vagy Spanyolországba. Ezekben az országokban dolgoztak vagy a szociális ellátórendszer hasznélvezőiként éltek. Ez a jórészt kortorárokból és lingurárokból álló csoport lett később a leggazdagabb a vizsgált környéken.

A munkaerő-piaci integráció tekintetében a legkétségbeejtőbb helyzetben azoknak a nemzedéknek a tagjai vannak, akik a rendszerváltás után születtek, vagy akik a kommunizmus idején még túl fiatalok voltak ahhoz,

40 „Nyáron elmegyünk gombászni, most megélünk abból. Utána bekérezkedünk egy gyárba, tavasszal megint otthagyjuk, mert a gombából vagy halászatból jobban meg lehet élni. Ők ehhez vannak szokva és nem ahhoz, hogy minden nap felkelnek és bemennek dolgozni.” Fókuszcsoporthoz beszélgetés. Lásd továbbá 9. interjú, vállalkozó; 2. interjú, vállalkozó.

hogyan dolgozzanak. Nekik roppant kevés tapasztalatuk van a stabil munkahely terén, sokan soha nem dolgoztak, de hamar otthagyták az iskolát is, nem végezték el még a nyolc osztályt sem. Ha nem a külföldi munkavállalást választották, az egyedüli esélyük a városban a polgármesteri hivatal által biztosított munka, a napszamos munka vagy a szezonmunka, mint amilyen a gomba- és gyümölcszedés, illetve az ócskavasgyűjtés.

Ezekkel a kategóriákkal kapcsolatban több észrevételt fogalmazunk meg. 1) Ezeknek a típusoknak a kialakulása a kommunizmus alatti szocializációtól is függött, azaz amikor „nagyon sok munkahely volt”, és mindenki „köteles volt” dolgozni. 2) Továbbá egyik csoportnak sem igazán sikerült (helyben) alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez.

A munkahelyek számának csökkenése ugyanolyan mértékben érintette a nem roma lakosságot is, és a romákhoz hasonlóan az alacsony végzettségű (nyolc osztályt vagy szakiskolát végzett) lakosság jelentős része csak külföldön talált magának munkát. Azonban a városban maradt többségi lakosoknak sokkal jobban sikerült az alkalmazkodás, mint a hasonló oktatási és társadalmi státusú romáknak.

5. táblázat. *Jövedelemtípusok etnikumok szerint*

	Romák	%	Nem romák	%
Fizetés	23	23,47%	70	80,46%
Nyugdíjak	25	25,51%	31	35,63%
Külföldi munkavállalás	3	3,06%	3	3,45%
Munkanélküli segély	2	2,04%	5	5,75%
Gyes / 2 éves gyermeknevelési segély	9	9,18%	4	4,60%
Gyermekpénz	40	40,82%	23	26,44%
Szociális segély	10	10,20%	2	2,30%
Gazdálkodásból származó jövedelmek	1	1,02%	2	2,30%
Napszamos munka	21	21,43%	7	8,05%
Kereskedelem	1	1,02%	2	2,30%
Rokonok támogatása	1	1,02%	1	1,15%
Háztartások összesen	98		87	

A hasonló státusú roma és nem roma családok jövedelmeinek az összehasonlításából megfigyelhető, hogy a nem roma családok több mint 80 százalékanak származik a jövedelme fizetésből, míg a roma családok mindössze 23,5 százalékanak. Ez a különbség csak részben magyarázható a hivata-

los diskurzusban megjelenő alacsonyabb iskolázottsággal. A nem romák és romák munkahely-keresési tapasztalatait vizsgálva, úgy tűnik, hogy a „kapcsolatok”, egy barát „pozitív ajánlása” vagy a „kenőpénz” fontos tényezők a munkaerőpiacon való boldogulásban. Ilyen értelemben etnicizálódik a munkaerő-piaci integráció: mind a románok, mind a magyarok, de maguk a romák is a hozzájuk legközelebb esőkön, ennek következtében pedig etnikai vonalak mentén segítenek az ismerőseiknek. Tekintetbe véve, hogy a kisebbségi közösségeknek kevesebb a társadalmi tőkájük a többségi társadalomhoz képest, a kisebbségiek – a magyarok és romák egyaránt – ezeket a tapasztalatokat nem ritkán etnikai diszkriminációként élik meg.⁴¹

A sztereotípiák, a kudarcok és a fent említett strukturális diszkrimináció ellenére a romák többsége általában nem érzi úgy, hogy diszkrimináció áldozata lenne a munkaerőpiacon az etnikai hovatartozása miatt. Néhanyan közülük megjegyzik ugyan, hogy a romákat nem alkalmazzák „a bőrszínük miatt”,⁴² de ezek inkább általánosító vélekedések, amelyek mögött kevés konkrét tapasztalat van. Ennek a jelenségnek az egyik lehetséges magyarázata, hogy a munkahelyek korlátozott száma és a nagymértékű informalitás ismeretében, a személyes kudarcot a munkavállalás terén mégsem az etnikai diszkrimináció perspektívájában magyarázzák, hanem a társadalmi kapcsolatok hiányával, illetve a gazdagok és szegények közötti osztálykülönbségekkel.

Az informális kapcsolatokban maga a kapcsolat elsődleges fontosságú az etnikai aspektusokhoz képest. Ezek a kapcsolatok kulcsfontosságúak a napszámos- és szezonmunka esetében, és a romák és nem romák közötti kereskedelem esetében is.

A legfontosabb munkák, amelyekre a nem romák roma munkaerőt alkalmazzanak, a következők: faaprítás, kőművesmunka és építkezés, árokásás és tisztítás, kaszálás a férfiak esetében,⁴³ gyümölcs- és gombatisztítás, takarítás a nők esetében.⁴⁴ Régebben alkalmazzák őket szüret idején vagy más

41 Az egyik magyar interjúalany szerint nehéz jól fizető munkahelyet találni, mert a menedzsment állásokat románok töltik be, akik a saját rokonaikat és ismerőseiket alkalmazzák (Fókuszcsoporthoz beszélgetés). Mások egy magyar jelölt választási vereségét azzal magyarázzák, hogy a románok nem szavazták meg, mert csak magyarokat alkalmaz a vállalkozásaiban (13. interjú, helybéli magyar cigány). Hasonlóképpen a romák, ha találnak munkát, próbálják a rokonaikat is alkalmaztatni (4. interjú, két helybéli magyar cigány; 5. interjú, helybéli magyar).

42 13. interjú, helybéli jómódú magyar cigány.

43 A napszámos munkát 50 és 100 lejfel fizetik.

44 Ezeket a munkákat körülbelül 5 lej/óra áron fizetik.

mezőgazdasági munkákra, de mára már nem nagyon vannak aktívan fenntartott közepes méretű gazdaságok, a nagyobbakat pedig gépesítették. Roma interjúalanyaink szerint a fizetés vonatkozásában nincs etnikai alapú megkülönböztetés, a bér a munka fajtájától függ, a legjobban fizetett munkák pedig a kaszálás és az építkezés.

Az esetek többségében a napszámos munka meglévő informális kapcsolatokra épül: mindig ugyanazokat az embereket hívják el dolgozni,⁴⁵ akik a maguk során a saját rokonaikat és ismerőseiket hozzák, ha a munkaadónak több emberre van szüksége. Egyes esetekben a kapcsolat az iskola idejére nyúlik vissza, amikor a nem roma munkaadó és a roma napszámos osztálytárs volt.⁴⁶ A nem romák szempontjából a bizalomnak kettős szerepe van. Egyrészt „ha nem ismer, nem enged be a kertjébe”, másrészt lehet tudni, hogy „kik becsületesek, dolgoznak, (...) és őket visszahívják”.⁴⁷ Egy potenciális munkaadó úgy gondolja, hogy a magyar romák alkalmasabbak a napszámos munkára, mint mások (a nem romák), mert biztosabban és jobban elvégzik a munkát.⁴⁸

A foglalkoztatás, de főként a romák és nem romák közötti kereskedelmi interakciók (többnyire tűzifa, gyümölcs és gomba adásvétele), amellet, hogy mindkét fél számára gazdaságilag előnyösek (a vásárlók alacsonyabb áron juthatnak hozzá szolgáltatásokhoz és termékekhez),⁴⁹ a nem romák iránti viszonyulásának egy alapvető elemévé válnak. Ezeket az interakciókat sok nem roma jótetteként értelmezi, amelyek során a romákon próbálnak „segíteni” vagy akár őket „nevelni”.⁵⁰

Nyáron a környékbeli romák nagy többségének a legfontosabb jövedelemforrása a gomba és erdei gyümölcs (áfonya, vörös áfonya, málna) gyűj-

45 2. interjú, magyar vállalkozó, politikus; 19. interjú, magyar politikus; 4. interjú, magyar cigány.

46 Beszélgetés egy magyar vállalkozóval.

47 5. interjú, helybéli magyar nő, 19. interjú, magyar politikus.

48 „A magyar roma meg van szokva ahhoz, hogy neki, amit adnak csinálja meg. Nem gondolkozik azon, hogy valamilyen leleményességgel könnyebben menjen a munka, valami újítást hozzon be.” (2. interjú, magyar vállalkozó, politikus)

49 A városba nincsen bevezetve a gáz, fával fűtenek, ezért nagy a tűzifa iránti kereslet. A fát gyakran illegális úton gyűjtik. A vásárlók az ár egyharmadáért jutnak tűzifához, azt hangoztatják, hogy a pénzzel a beszállítót támogatják, ugyanakkor fenntartják és legitimizálják a lopást.

50 2. interjú, magyar vállalkozó, politikus; 19. interjú, magyar politikus; 9. interjú, vállalkozó, önkormányzati képviselő. Beszélgetés egy magyar vállalkozóval.

tése.⁵¹ A szezon áprilisban kezdődik és szeptemberben ér véget. Sok család felköltözik a hegyekbe erre az időszakra.⁵² Az erdő tulajdonosa fizetség ellenében (egy-két napi kaszálás, faaprítás, háztartás körüli munkák) megengedi, hogy kis kunyhókat építsenek. Sok család évek óta visszajár ugyanarra a helyre. Mások minden nap mikrobusszal mennek ki.⁵³ A gyűjtés nem könnyű munka, hajnali három-négy órakor kell kelni, és ismerni kell a jól termő területeket.⁵⁴ A gombát környékbeli cégek veszik át teherautókkal a helyszínen,⁵⁵ tisztítás után fagyasztják és Olaszországba szállítják. A gombaszedésből a romáknak összegyűlhet a pénz a téli fűtésszezonra és egy 100 kilós disznóra is.⁵⁶

Télen több család hímez abroszt, inget a környező falvak árusai számára. Ezekben a munkákban gyakran részt vesz az egész család, a nők és a férfiak is. A varrás esetében a munka és a ráfordított idő mennyisége aránytalanul nagy a fizetséghez képest, de télen a pénzkereseti lehetőségek is korlátozottabbak, ezért elvállalják.⁵⁷

Amint említettük, sok roma legfontosabb jövedelemforrása a külföldi munkavégzés. Elsőként az 1990-es években a bóliki kortorárok mentek el, akik az összegyűjtött pénzből telkeket vettek és „palotákat” építettek. A kortorárok és a csurárok úticélként Németországot, Angliát és Írországot választották, ahol a munkalehetőségek mellett a fejlett szociális ellátórendszerben is részesültek. A lingurárok a második hullámmal mentek el, Spanyolországot és Franciaországot választva úticélként. Beszélgetőtársaink szerint minden elképzelhető területen keresnek munkát, az olajbogyó gyűjtéstől az építkezési munkákig. Az utóbbi években a kivándorolt kortorárok és lingurárok közül páran céget is létrehoztak külföldön,⁵⁸ ahová helyi romákat vesznek fel.⁵⁹

51 Az Újvárosból csak néhány család jár ki, de az interjúalanyaink szerint több, mint 500 személy van fent a hegyekben.

52 Az ezeknek az embereknek a hegyre költözésével megjelent üzleti lehetőséget azonnal kihasználták: élelem és (használt) ruha árusítása a hegyen lakóknak. 6. interjú, gábor cigány.

53 Egy oda-vissza út 30 lejbe kerül. A szolgáltatást szintén roma nyújtja.

54 6. interjú, gábor cigány; 4. interjú, magyar cigány.

55 Egy kilogramm hirib gombát 8-12 lejért vesznek át, az ár függ a terméstől is.

56 7. interjú, helybéli román cigány.

57 4. interjú, magyar cigány.

58 Egy lingurár családnak építkezési cége van Franciaországban, több kortorár családnak pedig autómosója van Írországon (4. interjú, magyar cigány; 3. interjú, magyar cigány; 10. interjú, lingurár).

59 10. interjú, lingurár, férfi.

A magyar romák ritkábban próbálták szerencsét külföldön, őket bátor-talanabbnak tartják, és nincsenek is meg a külföldön való boldoguláshoz szükséges képességeik.⁶⁰ A magyar romák hozzáértésének a hiánya megjelenik mind a saját identitás diskurzusukban, mind a nem romák kategorizációiban. Ők magukat becsületes, családszerető embereknek tartják, akik a pénzt munkával keresik meg. Ebben az észjárásban nekik nem is sikerülhet külföldön, mert hátra kellene hagyniuk a családjukat, és törvénytelen praktikákhoz kellene folyamodniuk, mint amilyen a koldulás vagy a lopás. Az önidentifikáció ezen elemeit a nem roma lakosság is igazolja és megerősíti, amely a kortorárok felemelkedését pontosan ezekkel a gyakorlatokkal magyarázza. A magyar romák általános ellenérzése a külföldi munkavállalással szemben nem jelenti azt, hogy ne volnának páran, akik szerencsét próbálnak. Két stratégiát lehet nyomon követni: 1) fiatal férfiak a kortorárok hálózatához csatlakoznak, és munkát vállalnak azok külföldi cégeinél, vagy 2) olyan ismerősök vagy rokonok révén utaznak külföldre, akik valahol már megvetették a lábukat. Az esetek többségében azoknak sikerül inkább a külföldi munkavállalás, akik az utóbbi módon utaztak el. Több beszélgetőtársunk szerint a kortorárok kihasználják a hálózatukon keresztül külföldre ment romákat, akiknek egyáltalán nem sikerült pénzt félretenniük, sőt, pénzt kellett kérniük a hazaútra.⁶¹ Azoknak a sikere, akik külföldön már megtelepedett rokonok révén utaztak ki, azzal a ténnyel magyarázható, hogy a rokonok biztosítják a külföldi munkaerőpiacon való integrációhoz szükséges minimális társadalmi tőkét – információkat, kapcsolatokat.⁶²

4. A helyi politikai élet és a romák politikai mozgósítása

A helyi politikát és a romák politikai mozgósítását három szempontból vizsgáltuk. Egyrészt interjúk révén feltérképeztük a roma és nem roma elit, valamint a roma lakosság vélekedéseit, másrészt elemeztük az 1996–2014

60 „érzékenyebbek, szegénylősebbek, visszahúzóóbbak... (...) hogy mondjam, szegények, de becsületesek.” 17. interjú.

61 13. interjú, jómódú magyar cigány; 4. interjú, szegény magyar cigány; kötetlen beszélgetés egy szegény magyar cigány családdal.

62 Például egy jobb anyagi helyzetben levő magyar roma férfi meséli, hogy a veje több éve elment Írországba, és kezeskedett érte és a fiáért az alkalmazó előtt, fordítással és a feladatok elmagyarázásával segítette őket a munkában. (12. interjú.) Az Újváros környékéről elment lingurár családok rokonok, és Franciaországban is egy városban laknak. (10. interjú, lingurár.)

közötti időszak választási eredményeit. Az Újváros a választóközetek szempontjából is egy kompakt környék, ugyanis minden utcája ugyanahhoz a négyes számú szavazóközethez tartozik. Noha a szavazóközethez más utcák is beletartoznak, a romák felülreprezentáltak. Ha összehasonlítjuk tehát ennek a közethnek az eredményeit a városi eredményekkel, következtethetünk a romák és a nem romák politikai viselkedésében fellelhető strukturális különbségekre. A harmadik szempont az intézményes keret és a romák által elfoglalt pozíciók elemzése volt.

A helyi önkormányzatnál nincsenek romák által betöltött politikai pozíciók, ugyanis a Romák Pártja nincs jelen a helyi tanácsban. Az egyetlen pozíció az önkormányzatnál a roma szakértőé, aki egyben a pártvezető is. A roma szakértői állást 2003-ban hozták létre a törvényes rendelkezések értelmében. Egy félállásról van szó, és létrehozása óta ugyanaz a személy tölt be. A szakértő a következő feladatokat látja el: romákkal kapcsolatos projektek a városba vonzása, a polgármesteri hivatalok közötti partnerségek koordinálása, együttműködés az Megyei Foglalkoztatási Hivatallal, az iskolai mediátorral és az egészségügyi mediátorral, segítségnyújtás a romáknak az ügyintézésben. Mindamelllett, hogy a roma szakértő meglehetősen fontos szerepet játszhat a roma községben, és fontos kapocs lehet a romák és nem romák közötti kapcsolatban, több strukturális akadály is korlátozza a tevékenységét. Elsősorban, mivel a polgármesteri hivatal alkalmazottja, ki van szolgáltatva a hivatal döntéseinek. Tevékenysége leginkább a polgármester nyitottságától függ, és szinte semmiben nincs döntési joga.⁶³ Egy alárendeltségi viszony körvonalazódik, amely nemcsak a szakértő közléseiben, hanem szimbolikus és infrastrukturális síkon is tetten érhető. A roma szakértő szóhasználatában gyakran fordulnak elő a patrónus-kliens kapcsolatra jellemző nyelvezet elemei. De emellett észrevehető például, hogy a polgármesteri hivatal által a roma szakértőnek biztosított iroda nem a hivatal központi épületében van, hanem egy melléképületben, és nagyon rosszul felszerelt.

A városban már 1990-ben megalakult a Romák Pártja, de még nem ért el számottevő eredményt a helyi választásokon, jóllehet „két helyi tanácsosnak is volna lehetősége”.⁶⁴ A romák önszerveződése útjában az egyik legfel-

63 „Mert hiába megyek, hogy csináljak egy papírt, ha nincs törvény. Nem marad meg, nem határozzák meg. (...) Amikor fellépnek, akkor már nem ismerik. Azt mondják, menjetek oda a főnökötökhöz. Elküldik hozzám, de nekem nincs jogom a tanácsi hivatalban. Én mint funcionar public, nem szabad semmit csináljak.” (18. interjú, roma szakértő.)

64 Uo.

tűnőbb akadály a helyi roma politikai elit és a roma lakosság identitásépítő diskurzusa közötti eltérés. Míg az elit elsajátította a nemzetépítő diskurzust, és a roma népességet homogén és politikailag aktív közösségként kezeli, amelynek megvannak a saját érdekei és célkitűzései, a helyi romák igen megosztottak. Emellett az elit által használt modernizáló nyelvezet értelmezhetetlen is a lakosság számára, például az egyszerű emberek nem értik a „közösség” fogalmát.

Egy másik probléma a párt szervezeti instabilitása. Először is, a nevek, szimbólumok és személyek számtalan változása miatt hiányzik a szervezeti kontinuitás, másodsorban, az országos szintű megosztottság eredményeképpen időnként a városban is megjelenik a politikai versengés. A párt növekedésének másik akadályja az alapok és az infrastruktúra hiánya. A helyi vezetők szerint a pártnak csak arra vannak erőforrásai, hogy négyévente megmutatkozzon a választók előtt, két választás között semmilyen támogatásban nem részesül. Emiatt év közben nem igazán végez tevékenységeket, még egy titkári fizetésre sem futja.⁶⁵

Emellett, amint korábban is említettük, nem beszélhetünk homogén roma közösségről, mivel a roma lakosság több csoportra tagolódik. Mi több, a romák többségének nincsenek elfogadott vezetőik, és bizalmatlanok a formális közvetítőkkel, mediátorokkal szemben. Ez a bizalmatlanság folyamatos gyanakvásban nyilvánul meg: vannak, akik úgy gondolják, hogy ők (a roma szakértő és az iskolai mediátor) egymásnak segítenek, mások pedig – a magyar romák – azzal gyanúsítják őket, hogy csak a román nyelvű romákat segítik, még ha ők maguk magyar romák is, vagy éppen ellenkezőleg, akad olyan, aki szerint semmit sem nyújthatnak a román romáknak, mivel magyar romák. A legitimitás problémákon túl a döntéshozatali erő hiánya egy további, a mozgósítás ellenében ható tényező. Egyes beszélgetőtársaink szerint mind a szakértői pozíciónak, mind az azt betöltő személynek jelentéktelen a szerepe, amelyet a hatóságok sem vesznek komolyan.⁶⁶

A szakértő legitimitás deficitének vannak más szociális aspektusai is. A tehetösebb roma családok úgy gondolják, hogy nincs szükségük a szolgáltatásaira, emellett a szemére vetik, hogy sok ideig nem élt a városban, és nem

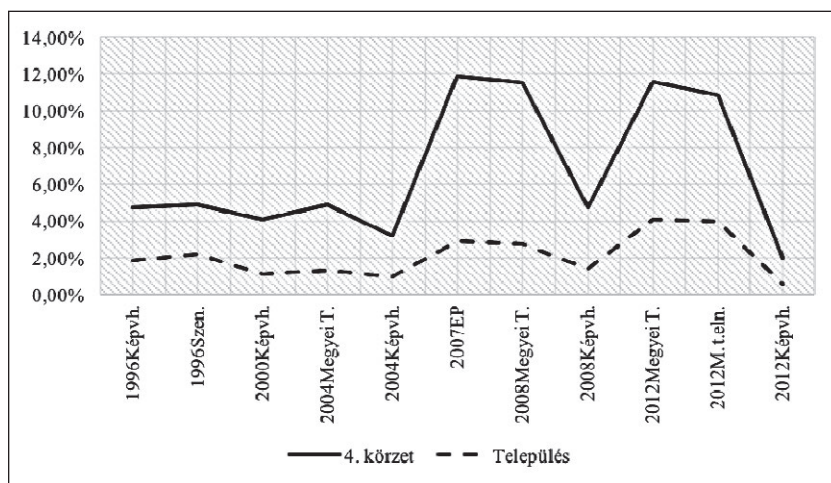
65 Uo.

66 „Mit segíthet nekünk ez a cigány? (...) Ki tudja, ki tette oda? (...) Ott hátul adtak neki egy kunyhót, egy irodát, egy asztalt és egy széket. Mit gondol, ki veszi őt számitásba?! Betették oda hátra, ahol a fát tartják. A polgármesteri hivatal? Hát tegyék be a szobákba, vannak ott szobák, adjanak neki egy rendes irodát... Ki fordul hozzá?!” (10. interjú, lingurár, férfi. Fordítás románból.)

is származik egy jól szituált családból.⁶⁷ Megint mások azt vetik a szemére, hogy nem lakik az Újvárosban, és nem is tudja, hogy mi történik a közösségében. Mindemellett hallani pozitív véleményeket is, sok rászoruló fordul a szakértőhöz és a mediátorokhoz bizalommal, egyesek „rendkívüli embereknek” tartják őket.⁶⁸

Ugyanakkor észrevehető bizonyos változások mind a választási eredmények, mind pedig a lokális diskurzusok szempontjából. A választási eredmények (lásd 3. és 4. ábra) a Romák Pártjának folyamatos megerősödését jelzik a helyi választásokon, 2012-ben a Romák Pártja 4,7 százalékos ért el a helyi tanács és 4,07 százalékos a megyei tanács megválasztásakor. Az Újvárosban elért eredmények vonatkozásában a két legutóbbi helyhatósági választásokon a pártnak a szavazatok több mint 11 százalékát sikerült megszereznie.

3. ábra. A Romák Pártja választási eredményei



A helyi, valamint az országos választási eredmények összehasonlítása igazolhatja a feltevést, hogy a párt helyi szintű megerősödése a helyi elitnek köszönhető, amely feltételezhetően sokkal motiváltabb a romák mozgósítá-

67 „Az egyik primar lett, a cigányok primárja. (...) az is el volt kóborogva Hunyadról (...) Elment, osztán visszatért, mikor már zérón volt. Most a felesége nagy cigánytanárnő lett. Nem is tudom, hogy ha volt egyáltalán több, mint 4 osztálya. (...) Az én unokáimat biztosan, biztosan hogy nem... Mit tud az a nő mondani, mit tud az a nő mutatni nekik?!” (13. interjú, jólszituált magyar roma nő.)

68 7. interjú, helybéli román cigány.

sára a helyi választásokon, mint az országos választásokon, ahol az eredmény nem befolyásolja közvetlenül a pozícióját.

A romák választási viselkedésének a megváltozása több tényezőnek tulajdonítható. Elsősorban a szakértői és mediatori funkciók létrehozásával megnőtt a roma elit láthatósága, és gyarapodtak lehetőségei a szerveződésre. Bár ezek a funkciók nem jelentenek szükségszerűen „hatalmat” és legitimitást a közösségen belül, de ezeknek a funkcióknak a betöltői egyben a párt helyi vezetői is, így ezeknek az intézményeknek a formális és informális erőforrásait is felhasználhatják a romák politikai életének a megszervezésére. A Romák Pártja ellenőrzi például a romáknak szánt képzések lebonyolítását a városban. Ezeket a tanfolyamokat a pártülésekkel párhuzamosan szervezik, és igyekeznek a romák munkaerő-piaci integrációját célzó tevékenységeket a párt hírnevére, javára fordítani. A második példa az iskolai mediátor tevékenykedése, akinek szinte napi kapcsolata van a környék családjával, elismert és tisztelt szakember a romák bizonyos köreiben, ez pedig olyan társadalmi tőke, ami könnyedén politikai tőkévé fordítható.

A hivatalos elit által követett másik stratégia a nemzetépítő stratégiákra jellemző diskurzus alkalmazása. Azt gondolják, hogy egy fiatal, művelt elit kinevelésével létrehozhatják a romák aktív politikai közösségét, mivel azokat „nem lehet félreállítani, mint a hat-hét osztályt végzett öregeket”.⁶⁹ A diskurzus szerves részét képezi a helyi roma identitás és közösség kialakítása is. Ezt a helyi választásokkor alkalmazott stratégiával is lehet példázni. Noha a roma szakértő nem jelöltette magát (mivel ő közalkalmazott is), felhívta a romák figyelmét, hogy a románok és a magyarok pártjai soha nem fogják a roma közösség érdekeit képviselni, a roma közösségnek magának kell megoldania a problémáit, a saját képviselőin keresztül.⁷⁰

Bár a Romák Pártjának a megerősödése szemmel látható, ez nem vált ki ellenérzést a nem roma elit sorában. Ez elsősorban annak tudható, hogy a számarányukat tekintve a romáknak legfeljebb két helyi tanácsosuk lehet, másodsorban szkeptikusok a párt sikereit illetően. Azt gondolják, hogy a Romák Pártjának azért gyengék az eredményei, mert a romák nem szolidárisak egymással, nem megbízhatók, és könnyen megvásárolhatók.⁷¹

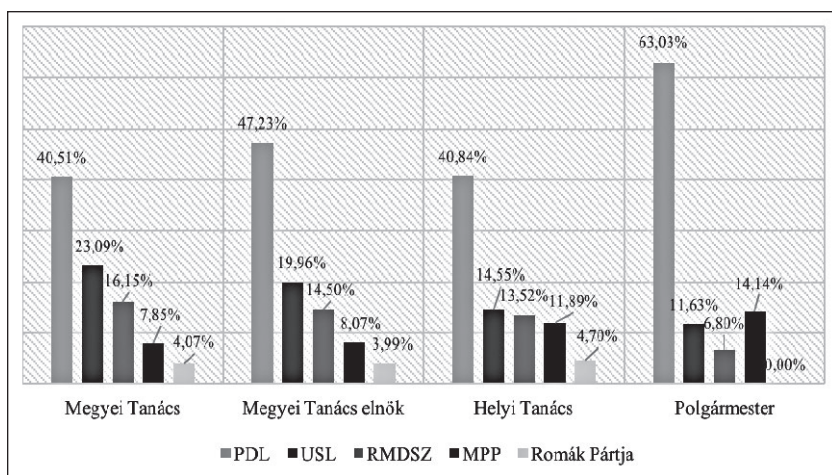
69 18. interjú, roma szakértő.

70 „Megkérdézem, melyik út jobb nektek? (...) mert hiába votálják a magyarságot (...) vagy a PDL-t vagy a PSD-t, de az nekik nem hoz semmi jövedelmet, ha nekik nincsen a tanácsban [saját képviselőjük].” (18. interjú, roma szakértő.)

71 „Ha összetartók lennének, bejuttathatnának egy tanácsost, lehet kettőt is. De nem összetartóak. A román cigányok arrafele mennek, amit kapnak. Ezek a magyar cigá-

A Romák Pártjának a növekedése és stabilitása előtt álló legnagyobb kihívást a helyi politikai pártoknak a roma választókkal szembeni érdekei képezik. Politikai értelemben a város kiegyensúlyozott képet nyújtott, több párt (PDL, USL, RMDSZ és MPP) versenyzett a helyi tanácsosi tisztségekért. A polgármesteri választások egyszerűbb képet mutattak, a jelenlegi polgármesternek van a legtöbb esélye egy második mandátum elnyerésére.⁷²

4. ábra. A 2012-es helyhatósági választások eredményei



A szoros választási verseny miatt minden pártot érdekeltek a roma „közösség” szavazatai.⁷³ Az RMDSZ, az MPP és EMNP a magyar nyelven beszélő romák szavazatait próbálja megszerezni, míg a PDL, a PSD és a PNL valamennyi roma szavazatára pályázik.

A szavazatszerzés több közvetlen és közvetett stratégiája figyelhető meg. Először is több párt próbálkozott a romák formális integrálásával úgy, hogy funkciót biztosítottak egy roma személy számára (akinek lehetőleg kiterjedt rokonsága van), még ha egyrészt ennek gyakran nincs is meg a ro-

nyok ígéret után mennek szavazni, össze-vissza. Nem lehet azért bennük megbízni. Nem megbízható valakik.” (9. interjú, vállalkozó, önkormányzati képviselő.)

72 A romák választói magatartása nem modellezhető, mivel nincsenek részletes adatok szavazókörzetek szerint a helyhatósági és polgármesteri választásokra vonatkozóan, de tekintetbe véve a PDL és az MPP jelöltjének eredményeit és az interjúalanyok közléseit, feltételezhető, hogy komoly támogatást kapott a romák részéről.

73 Sok beszélgetőtársunk gondolja azt, hogy a romák „jó szavazók, de meg kell őket tanítani, hogy kell szavazni” (9. interjú, vállalkozó, önkormányzati képviselő).

mák mozgósításához szükséges legitimitása és hatalma, másrészt a romák érdekében tett kezdeményezések hiánya hitelteleníti a párt ezen próbálkozásait. Ebben a kategóriában a polgármester a legsikeresebb. A roma szakértői funkció létrehozásával sikerült a roma formális elitet kooptálnia, a szakértő ugyanis lojális a munkahelynek köszönhetően. A szociális segély megadásával, különösen a romáknak létrehozott munkahelyekkel (az Ökológiai Program) megszerezte a roma lakosság támogatását, amely úgy véli, hogy meglehetősen sokat tesz nemcsak a városért, hanem a romákért is.⁷⁴ A helyi romák rokonszenvét a problémáik iránti látszólagos, de igen látványos nyitottsággal tartja fenn. A romákkal szembeni politikájával és attitűdjével a polgármester egy földesúrra jellemző szimbolikus pozíciót épített ki, aki minden döntéshozói jogot kezében tartva meghallgatja az alávetettek problémáit, az esetek többségében igazságos, és a lehetőségekhez mérten megpróbál tenni valamit értük.⁷⁵ Beszélgetőtársaink nagy része azt állítja, hogy személyesen találkozott a polgármesterrel a meghallgatások során, aki megpróbálta megoldani a problémáikat.⁷⁶ Ezek a legitimációs stratégiák egyébként csak a saját személye iránti támogatást biztosítják, nem terjednek ki feltétlenül a pártra is, amelynek tagja.

Az Újváros lakosságának a szavazata megszerzésére alkalmazott másik stratégia az informális ellenőrzés. Egyes vállalkozók, pártok helyi vezetői gazdasági tényezőkkel próbálják kiterjeszteni ellenőrzésüket a rászoruló romák felett, ilyenek a szezonmunka piaca, javak felvásárlása, hitelre való árusítás, anyagi támogatás. Ezek mellett a „választási ajándékok” sem ismeretlenek a településen.⁷⁷ A romák megszólításához a pártoknak sok esetben nincs szükségük helyi mediátorokra. Mivel a környék nem zárt vagy elszigetelt, felhasználhatják a saját klientúra által biztosított kapcsolatokat.

Mindezek mellett egyetlen pártnak sem sikerült megszilárdítania a pozícióját ezen a környéken, és a pártok választási eredményei nem különböznek a választóközvetben a város szintjén elért eredményektől (lásd a 5. és 6. ábrát).

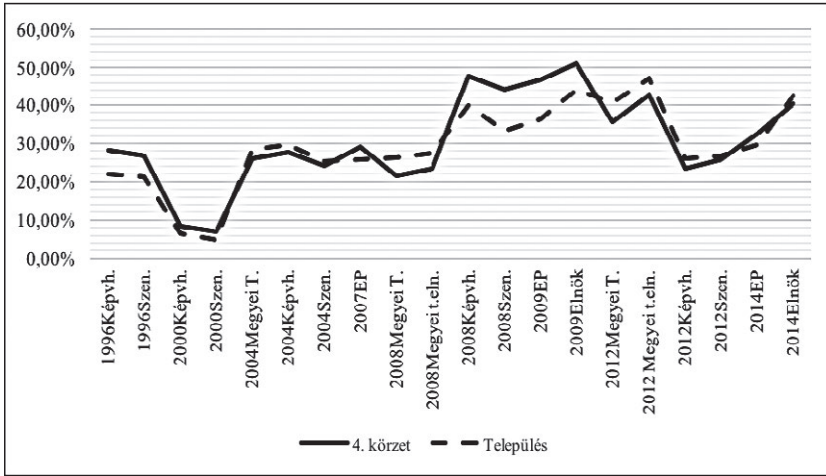
74 Vannak ugyan elégedetlenek, főként azok, akiket nem vettek be a szociális programokba.

75 „Itt nem tud senki semmit tenni, csak a polgármester és az alpolgármester. Ők a város fejei. Nem magyar párt, roma párt... Nincs semmi hatalmuk a polgármesteri hivatal fölött. Ha van egy problémám, megyek audienciára a polgármesterhez.” 10. interjú, lingurár férfi. (Fordítás román nyelvből.)

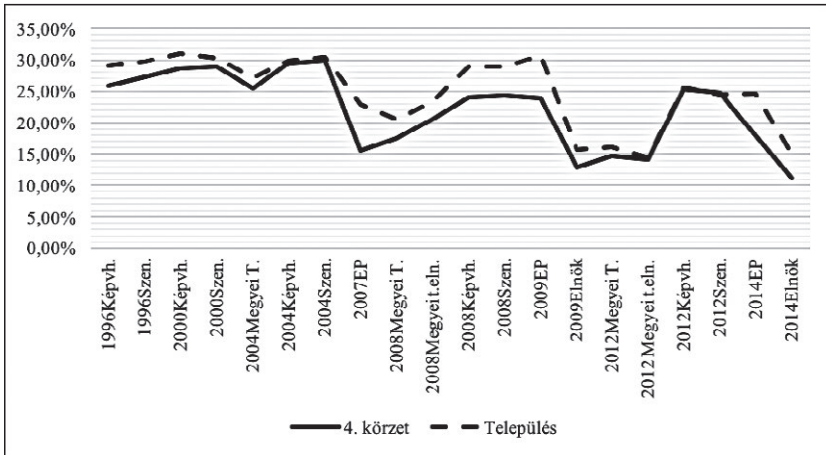
76 Itt megjegyezzük, hogy ez a nyitottság gyengíti a roma szakértő pozícióját, amely feleslegessé válik a roma lakosság és a hatóságok közötti közvetlen kapcsolat esetében.

77 2. interjú, magyar vállalkozó, politikus.

5. ábra. A PDL és elődpártjai eredményeinek alakulása 1996-2014 között

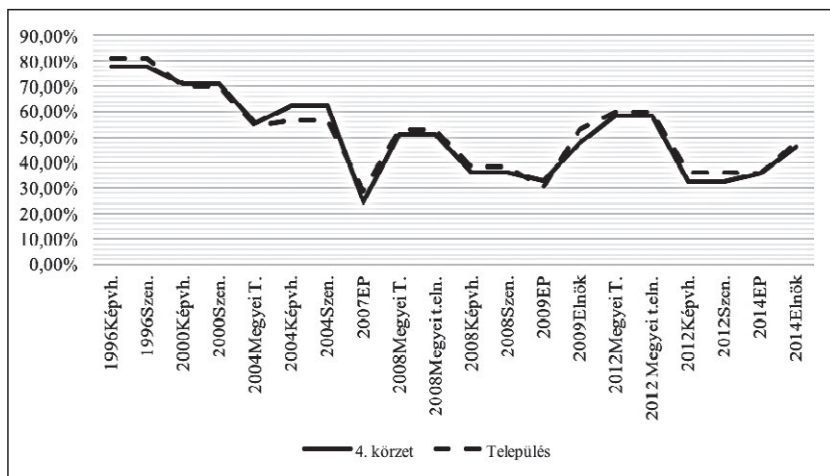


6. ábra. Az RMDSZ eredményeinek alakulása 1996-2014 között



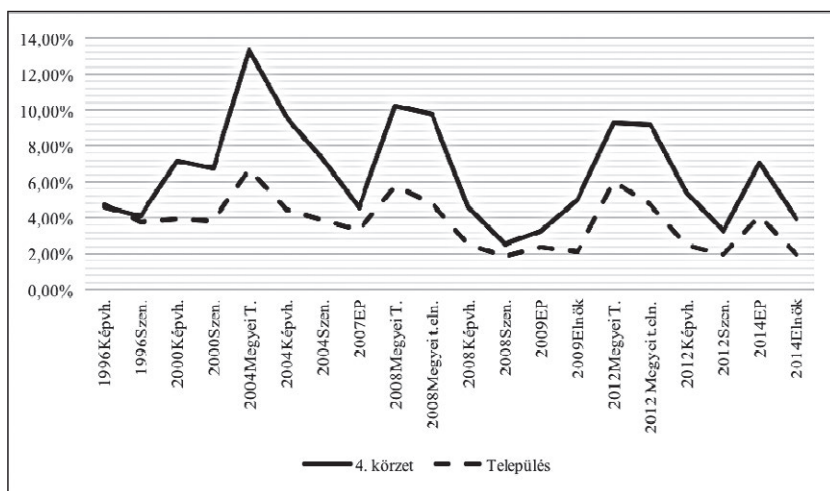
Az úvjárosi lakosság szegény és alacsony képzettségű, amelyet nem érdekelnek a politikai folyamatok, és nem is bízik bennük. Ennek ellenére nincs különbség a választási jelenlét tekintetében, a roma közösség ugyanolyan arányban vesz részt a szavazásokon, mint a település nem roma lakossága (7. ábra).

7. ábra. A választási részvétel alakulása 1996 és 2014 között



A politikai csatározások gyakran összezavarják a roma lakosságot, így sokan közülük egyszerre több pártra is szavaznak. Ez a jelenség még hangsúlyosabb a helyhatósági választásokon, mivel azok az országos, európai parlamenti vagy elnökválasztásoknál összetettebbek, ugyanis egy vagy két szavazócédula helyett négy van. A szavazók zavara jól tetten érhető az érvénytelen szavazatok alakulásán, amely a helyhatósági választásokon mindig hangsúlyosabb, mint más típusú szavazások során (8. ábra).

8. ábra. Az érvénytelen szavazatok arányának alakulása 1996 és 2014 között



Ezeket a feltételezéseket és értelmezéseket a roma közösségek tagjainak a beszámolóí is alátámasztják. Egyrészt a romák helyi elitje a párt kudarcát a roma közösség tudatlanságával és más pártok általi manipulációjával magyarázzák. A roma közösség egyszerű tagjai azzal magyarázzák a viselkedésüket, hogy nem tudnak dönteni azon pártok között, amelyek őket megkeresték, és igyekeznek ígéretükhöz híven szavazni. Ezt a viselkedést igazolták az általunk megkérdezett magyar politikai pártvezetők is.⁷⁸

5. Etnikai kategorizációk

Sok, a városban élő roma nem vallja magát romának népszámláláskor és más intézményes helyzetben sem, például az iskolában, amikor a tagozattól függetlenül a szülők nyilatkozatot tehetnek a gyerek roma etnicitására vonatkozóan, ezzel az iskolai mediátor felügyelete alá helyezve őt. Az INTEGRO felmérés során is a 98 romaként azonosított háztartásból mindössze 36 vallotta magát romának, a többiek román vagy magyar etnikumot jelentettek. A hétköznapi helyzetekben azonban a helyieknek meglehetősen nyilvánvaló, hogy ki milyen etnikumú vagy melyik csoportba tartozik, és a szakemberek is, akikkel együttműködtünk a kutatás során, habozás nélkül azonosították minden vizsgált háztartás etnikai hovatartozását. Hasonlóképpen az interjúk során az etnikai hovatartozást rendszerint nem rejtették vagy tagadták, és nem is fedeztünk fel ellentmondást az egyes személyek (hetero)identifikációiban sem. Ez azt jelenti, hogy a településen egy meglehetősen stabil etnikai klasszifikációs rendszer érvényesül. A következőkben a helyi kategorizációk rendszerét vázoljuk a kategóriákhoz sorolt jellemzőkkel együtt.

A városban élő magyarok és románok (mind az Újvárosban, mind a város más részeiben lakók) szemében a romák két nagy csoportra oszlanak, amelyeket ellentétes, azaz túlnyomórészt pozitív, illetve negatív fogalmakkal jellemeznek. Ezeket a vonásokat és csoportokat rendszerint egymáshoz viszonyítva említik. Az első csoport magyar elnevezése „újvárosi cigányok” vagy „magyar cigányok”, akiket a románok a „țigani de pe F.” általánosító megnevezéssel illetnek. A második csoportot a magyarok „palotások”-nak vagy „kortorárok”-nak, a románok pedig a hasonló jelentésű fogalmakkal illetik: „cei (ăștia) cu palatele” (ezek a palotások) vagy „cortorari”.

78 „Nagyjából nincs iskolájuk és politikailag is én úgy tudom, hogy szavazáskor azt mondták, hogy na... veletek megyünk, de közben rátették a cigány pártra és a mi pártunkra is azt a pecsétet.” 2. interjú, magyar vállalkozó, politikus.

A „palotás” vagy kortorár romákat a szokványos negatív sztereotípiákkal jellemzik: nem szeretnek dolgozni, nem is dolgoztak soha, lopnak, iskolázatlanok, sokgyerekesek, agyafürtök és számítók, csalók, civilizálatlanul viselkednek, nem járulnak hozzá az államháztartáshoz (nem fizetnek adót), furfanggal és kenőpénzzel érnek el dolgokat (építkezési engedély, hajtási engedély). Szociális segélyből és más nem tisztességes úton gazdagodtak meg. Emellett hagyományosan öltözködnek, és más hagyományaikhoz is ragaszkodnak. Mindezek az eltérések azt jelzik a megfigyelő számára, hogy nem akarnak alkalmazkodni a társadalmi normákhoz. A velük szembeni távolságtartást hangsúlyozza a származásukra és lakhelyükre való állandó hivatkozás: a városon kívül, ahonnan ők hosszas elszigeteltség és kitiltás után beszivárogtak. Ehhez hozzátevédik még a „kortorár” kifejezés fejtegetése, amellyel azt hangsúlyozzák, hogy nem házban, hanem sátorban laktak, és szekérrel közlekedtek. Ők a „mások”, akik nem tartoznak a város közösségéhez. A kortorárokkal szembeni ellenséges viszonyulást a hazai és külföldi médiában is visszhangzott közbeszéd legitimálja, ami a palotáikra fókuszál (ismételten megállapítva, hogy nem esztétikusak, nem funkcionálisak, és nem laknak bennük) és az építésükre fordított pénz megszerzésének módjára (külföldön való lopás, koldulás, szociális segély).⁷⁹

A kortorárokkal szembeállítva jelennek meg a helyi narratívában a város „jó romái”, azok, akik az Újvárosban laknak. A magyarok még inkább részrehajlók az újvárosi romákkal szemben, mivel őket „magyar romáknak” tartják, így automatikusan egy pár pontszámmal többet kapnak a másik csoporthoz képest.⁸⁰ Időnként meg is feledkeznek arról, hogy megemlítsék, hogy a környéken elég nagy számú roma lakik, aki nem beszél magyarul, illetve, hogy a magyar romák közül sokan törik a magyar nyelvet. A helyiek elbeszéléseiben az újvárosi romák szegény, de dolgozó és becsületes embereként jelennek meg, akik küszködnek a betevő falatért. Kiemelik zenei tehetségüket és muzsikus múltjukat is, még ha mára nem igazán vannak már aktív „zenész cigányok” a környéken. Ezek a romák a hagyományos mesterségeiket űzik/űzték és iskoláztak. Nem okoznak problémákat, bé-

79 A tény, hogy a város a paloták miatt lett híres, felháborítja a helyieket. Ráadásul a palotákat egy olyan csoport tagjai építették, akik a helyiek felfogásában az elmúlt rendszerben nem is jöhettek be a városba. (Lásd fókuszcsoporthoz készült beszélgetés). Ezek a gondolatok folyton előbukkannak a helyiek diskurzusában, különböző kontextusokban és interakciókban.

80 Egy beszélgetőtársunk úgy véli, hogy a magyar romák iskolázottabbak, mint a kortorárok, mert általában van 8 osztályuk, és azt hangsúlyozza, hogy „... és csak járnak egy magyar iskolába” (fókuszcsoporthoz készült beszélgetés).

kések, nem lopnak és nem koldulnak. A szegénységüket azzal indokolják, hogy nem nagyon van ahol dolgozniuk, és „nincs benne a vérükben” a lopás és a csalás. Külföldre nem mennek dolgozni, mert családcentrikusak, nem hagynák magukra a feleségüket és gyerekeiket. Amikor mégis megpróbálták követni a kortorárokat, és külföldi pénzszerzéssel próbálkoztak, akkor a tapasztalt kortorárok becsapták őket.

A szerény anyagi helyzetükre vonatkozó magyarázatoknak azonban van egy másik aspektusa is, amely egybecseng a klasszikus negatív sztereotípiákkal: a magyar romák nem terveznek (sem gazdasági, sem a családtervezés értelmében, ezért több gyerekük van, mint ahányat el tudnak tartani), nem takarékoskodnak, egyik napról a másikra élnek, „nem megfelelő” dolgokra költenek (húsító, alkoholos italok, cigaretta), és kívülről várják a segítséget. Ehhez alkalmanként még hozzáteszik azt is, hogy tulajdonképpen egyesek közülük lusták.

Az újbárosi „jövevényeket” (románul „viniturile”), ahogy az ott megtelepedett lingurárokat és csurárokat nevezik, hasonló terminusokban jellemzik, mint a magyar romákat. A magyar és a román lakosság úgy véli, hogy a munka miatt költöztek oda, jól beilleszkedtek, a jelenlétük „nem is érződött meg” a város életében. Esetükben is megemlítik a hasznos hagyományos mesterségüket. Megjegyzik, hogy tehetősebbek, mint a magyar roma szomszédaik, ez pedig a külföldi munkavállalásnak tulajdonítható. Egyes magyar adatközlők szerint csatlakoztak a kortorárokhoz, hogy külföldre mehessenek („végül is egy nyelvet beszélnek”), de ügyesebben boldogulnak, mint a magyarok, és nem hagyták, hogy a kortorárok kihasználják őket. Egymáshoz való közelségüket azzal is hangsúlyozzák, hogy ennek a két, románul és roma nyelven beszélő csoportnak a tagjai időnként házasodnak is egymás között, a kortorárok és magyar romák kapcsolatával ellentétben, akik esetében nem léteznek vegyes családok.

Maguk a romák is erőteljesen megkülönböztetik a különféle csoportokat. Különböző „nemzetekről”, „nemzetségekről” vagy éppen „fajokról” beszélnek.⁸¹

A magyar romák teljes mértékben átveszik a többségi diskurzust mind az önértékelésben, mind más roma csoportok értékelésében (akikre időnként egyszerűen „románokként” hivatkoznak), és sokkal közelebb érzik magukat a magyarokhoz, de még a románokhoz is, mint más roma csoportokhoz. A muzsikus foglalkozásnak köszönhetően magukat a piramis csúcsára

81 Például így hangsúlyozzák a lingurárok és kortorárok közötti különbségeket: „Azok másféle emberek. Mint a zsidók a románokhoz képest. Vagy a teljesen magyarok a románokhoz képest.” 10. interjú, lingurár, férfi. (Fordítás román nyelvből.)

helyezik és „úri cigánynak” nevezik, és emellett azt is hangsúlyozzák, hogy nem beszélnek a romanit. A lingurárok, a kortorárok és a csurárok ellenben saját magukat tartják felsőbbrendűnek, és a „romungrókról” alkotott véleményük hasonló a magyar cigányokkal szemben megfogalmazott többségi kritikákhoz: nem terveznek, nem takarékoskodnak, nem próbálnak kilábalni a szegénységből, nem kockáztatnak, nem elég bátrak. A magyar romákkal pont ellentétes módon, náluk a romani nyelv ismerete erősíti a felsőbbrendűség tudatát. Mindkét fél azt állítja, hogy a megkülönböztetés és elkülönülés abban nyilvánul, hogy nem igazán van kapcsolatuk egymással.

A lingurárok és a csurárok a kortorároktól is elkülönítik azonban magukat. Részben átveszik a többségi diskurzust (úgy tűnik, hogy nem a palotás romákat bírálják direkt módon, hanem inkább a meggazdagodásukhoz vezető tevékenységeiket), másrészt rámutatnak, hogy bizonyos kulturális jellemzők tekintetében (öltözet, viselkedés, tartózkodás bizonyos, „cigányosnak” tartott tevékenységektől, mint a lopás, csalás) ők inkább „el vannak románosodva”, mint a kortorárok. Ezt a gondolatmenetet követve egyesek arra a következtetésre jutnak, hogy a kortorárok „a cigányos cigányok”.⁸²

Ezen kategóriák és vélekedések mellett létezik azoknak a csoportja, akik elismerik ugyan, hogy a roma etnikumhoz tartoznak, de nem akarnak szolidaritást vállalni a körülöttük élő „cigánysággal”. Ilyen személyek előfordulnak mind a románul, mind a magyarul beszélő romák csoportjában, a közös nevezőjük az átlagos vagy átlagon felüli anyagi helyzet, illetve az, hogy nem beszélnek a romanit. Önjellemzésükben egyetemesen elfogadott pozitív jellemzőkre hivatkoznak, a roma szomszédaikról pedig szinte válogatás nélkül negatív terminusokban beszélnek. Így születik meg például a „tanult roma” kategória, és ennek az igazolására, legitimálására azt is felhozzák, hogy ezt a nézetet a többségi társadalom is osztja.⁸³ A mindennapok gyakorlatában az elhatárolódás az etnikai közösségen és a szomszédságon kívüli barátságokban jelenítődik meg (például kizárólag az egyházon keresztül vagy a városban létrejövő barátságok ápolása), valamint abban, hogy más környéken vásárolnak, mint az újvárosi romák.

Tekintettel az Újváros különböző csoportjai közötti kölcsönös távolságtartásra, nem meglepő, hogy a vegyes házasságok nem gyakoriak, habár előfordulnak, és a helybeliek szerint nagyobb arányban, mint a múltban.

82 „Mi romános cigányok vagyunk. Ők a cigányos fajták, ... rosszak.” 10. interjú, lingurár, nő. (Fordítás román nyelvből.)

83 „Mi romák vagyunk, igen, de tanult romák. Így mondták az iskolában, és itt is így mondják. Ne soroljátok magatokat hozzájuk, mert nem hozzájuk tartoztok. Ti a románokhoz tartoztok.” 7. interjú, helybéli román cigány. (Fordítás román nyelvből.)

6. A telep társadalmi és etnikai kohéziója, valamint társadalmi struktúrája

Az előző fejezetekben leírtak alapján már kikövetkeztethető, hogy a városban élő romák esetében nem beszélhetünk közösségről, és több választóvonal azonosítható, amelyek mentén csoportok és alcsoportok alakultak ki. A gazdasági választóvonal rátevéődik a nyelvi választóvonalra, így azok egymást erősítik, és a csoportok közötti távolodáshoz vezetnek. A román és roma nyelven beszélő romák tehetősebbek, a magyar nyelvű romák szegényebbek, ami kölcsönös megvetéshez vezet, ami a szegények által felhozott különböző erkölcsi kifogásokban és különösebben nem rejtgetett irigységben nyilvánul meg. A nyelv a maga során nagyon fontos: a roma nyelvet ismerő romák nem tartják igazi romának azokat, akik nem beszélik a nyelvet, ez utóbbiak viszont az előbbieket – úgymond, pejoratív értelemben – „túl cigánynak” tartják.⁸⁴

A roma alcsoportok kohézióját vizsgálva megfigyelhető, hogy a magyar nyelven beszélők egyfajta közösséget alkotnak, ha nem is a jelenben, de legalábbis a kollektív emlékezet szintjén. Ennek a kollektív emlékezetnek az alapját a muzsikusi hagyomány képezi, a romák előadói képességeit ugyan is a vidéken mindenki elismeri. A muzsikusok részvételét feltételező események szintén a közösségi büszkeség momentumait jelentik, ilyenek a virasztás és a temetés, amely régebb a házaknál zajlott, és amelyeken az egész közösség részt vett, illetve a környéki bálók és a vallásos ünnepek. Azonban, ha azt kérdezzük, hogy beszélhetünk-e az újbárosi magyar romák közösségéről, az érintettek úgy vélik, hogy inkább nem alkotnak közösséget, és azzal érvelnek, hogy a magyar romák nem tartanak össze, nem segítik egymást. Itt jelenik meg a csoporton belüli társadalmi-gazdasági választóvonal, amely a különböző roma csoportok közötti szakadékhoz hasonlóan az egyik részről hibáztatást és megvetést, a másik részről irigységet eredményez. A magyar romák úgy gondolják, hogy velük ellentétben a román nyelven beszélő romák valóban közösséget alkotnak, ami szolidaritásban és segítségnyújtásban nyilvánul meg. Ezt valószínűleg abból következtetik ki, hogy egy jelentős számuk jobb anyagi körülmények közé került. A román nyelven beszélő romák azonban kategorikusan elutasítják a gondolatot, hogy egyetlen közösséget alkotnának. Amint az előző fejezetben bemutatuk, ők úgy tartják, hogy több „nemzetséghez” tartoznak, amelyek nagyon különböznek egymástól. Emellett nem szabad elfelejteni, hogy ezeknek a

84 „Akik nem tudnak, azok nem cigányok, azok *magyar cigányok*”. 1. interjú, kortorár. (Fordítás román nyelvből.)

csoportoknak a tagjai különböző településekről érkeztek különböző időszakokban, így nem létezhet a közösségnek egy közös múltra alapozott felfogása. Ehhez a tényhez hozzátevéődik, hogy a jelenben nem léteznek formális vagy informális helyzetek, amelyekben ők egy entitásként jelenhetnének meg.

Arra a kérdésre, hogy vannak-e a közösségben olyan kiemelkedő személyiségek, akikre a romák hallgatnak, és akik esetleg közvetítenek a közösség és például a helyi hatóságok között, szinte minden roma (de sok nem roma is) a vezető személyét a kortorárok vajdájában látja, és annak függvényében, hogy melyik csoporthoz tartozik, elutasítja vagy elfogadja egy ilyen vezető legitimitását. Az állami intézmények roma alkalmazottait, azaz a polgármesteri hivatalnál dolgozó roma szakértőt, az iskolai és az egészségügyi mediátort nem tekintik vezetőknek, nem igazán van tekintélyük és autoritásuk. Elismerik tevékenységük hasznosságát, de nem a „közösség”, hanem az egyes rászoruló családok számára, amelyek önerőből nem boldogulnak, és szükségük van a szolgálataikra. Ezen családok alatt elsősorban a magyar romákat értik. A közintézményekben dolgozó három szakértő maga is magyar romának tartja magát, mint ahogy mások is, ez a tény pedig a helyi viszonyok közepette már eleve lecsökkenti a „romák közösségének” a képvisellete lehetőségeit. Ehhez hozzátevéődik, hogy sok roma úgy gondolja, egyáltalán nincs szüksége közvetítőre (és ide nemcsak a tehetősebb és/vagy jobb kommunikációs készségekkel rendelkező személyek tartoznak, hanem egyes nagyon hátrányos helyzetben levő személyek is), ezt a felfogást pedig támogatja a polgármester személyisége és a polgármesteri hivatal gyakorlati (az audienciák például).

Amint már említettük, a roma szakértő és a mediátorok átveszik a nemzetépítő diskurzust, és a „közösség”, „képviselet” fogalmakat használják a fáradozásaik értelmének leírásakor. Az utóbbi fogalomnak a használatát az is alátámasztja, hogy ezek a személyek több funkciót is ellátnak, és van (vagy volt) kapcsolatuk a romák pártjaival. A kulturális tevékenységükben vannak olyan pillanatok, amikor ténylegesen megpróbálkoznak a csoportok összevonásával, ilyen például a roma tanulókból álló futballcsapat, a zenei vagy táncegyüttesek.⁸⁵ Ez utóbbiak alkalmoszerűen részt vesznek iskolai eseményeken (a tanulók táncegyüttese), valamint a város vagy a romák számára jelképes eseményeken, azaz a városnapokon és a Romák Nemzetközi

85 A jelenlegi egészségügyi mediátor alapított egy „cigány” együttest a környékbeli muzsikusból és táncosokból, amely az 1990-es évek elején működött. A feloszlása után megjelentek új együttesek, a Romák Pártja különböző tagjainak vezetésével. Jelenleg egy gyerekekből álló együttes működik, velük az iskolai mediátor foglalkozik.

Napján. Más nyilvános események, amelyeken a romák közösségként jelennek meg, nem léteznek az al csoportok szintjén sem. A „roma hagyományok” őrzését célul kitűző projektek a különböző kulturális területekhez tartozó elemek (magyar és román cigány zene és tánc, valamint manele) felsorolását és ötvözését, illetve új elemek feltalálását (például „cigány” népviselet) feltételezi. Ezzel a kulturális keveredéssel szemben felszólalnak elégedetlenkedő hangok is, főként a magyar romák részéről.⁸⁶

Meg kell jegyeznünk, hogy más kontextusokban, mint amikor a „közösség” érdekében végzett tevékenységükről beszélnek, ezek a szakértők is nagyon világosan elhatárolják a roma csoportokat és szükségleteiket, amely ellentmond az egyetlen közösség képzetének, és annak a lehetőségnek, hogy a romákat egységes módon kezeljék vagy képviseljék. A tény, hogy sokan nem fogadják el őket, feltehetően általuk is ismert, még ha nem is ismerik el nyíltan.⁸⁷ A romák problémáinak képviselőjében mindhárman nagy hiányosságnak tartják, hogy nincsenek helyi roma tanácsosok, azaz a romák által megválasztott személyek, akiknek döntéshozói hatalmuk is volna.

A legitimitás hiányához hozzátevéődik az, hogy a felemelkedésük nem a közösségnek köszönhető, hanem inkább a kapcsolatok és intézményes lehetőségek kihasználásával felépített egyéni karrier eredménye. Ketten közülük, jóllehet helybéli születésűek, a felnőtt, aktív életükből körülbelül húsz évig nem éltek a településen, egyikük pedig nem is a városban született, hanem az 1990-es években költözött a városba. A polgármesteri hivattal a roma pártokon keresztül épült ki a kapcsolatuk, és szintén ezen a vonalon végeztek szakképzéseket, hogy végül szakértői, illetve mediátori pozícióban dolgozhassanak. Nem rendelkeznek, és nincs is közvetlen hozzáférésük olyan erőforrásokhoz, amelyekkel megerősíthetnék a pozíciójukat, a szaktanfolyamokon kívül, amelyek lebonyolításában a roma szakértő és az iskolai mediátor meglehetősen fontos szerepet játszik. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy amellet, hogy nem igazán van tekintélyük és autoritásuk,

86 „Manele, török »burecela«-ra rakják a kis gyerekeket táncolni, meg vágják a nagy kortorár »cingereala«-sokat. Mi ez? Mi úri magyar cigányok vagyunk és asta ie [ez van]. Nem tudunk se cigányul, úgyhogy...” 13. interjú, fiatal jómódú magyar cigány nő.

87 Például az egészségügyi mediátor elismeri, hogy sokan szeretnének mást látni a helyén. Erre a gesztusra ő a munka szakmai részének hangsúlyozásával válaszol, azaz azzal, hogy a munkahelyet a szakképesítésével érdemelte ki, nem választás révén jutott hozzá. „Mert mindenki elvégezte a maga tanfolyamát... Megmagyaráztam, hogy ezeket a funkciókat mi nem tőlük kaptuk.” 8. interjú, egészségügyi mediátor. (Fordítás román nyelvből.)

és az elsőprő többség az általuk elérhető közvetlen és személyes haszon szemszögéből ítéli meg őket, valójában senki sem kételkedik elkötelezettségükben.

Rajtuk kívül nem léteznek olyan személyek, akik valamennyire is fontos szerepet játszanának a közösség megszervezésében. Például nem léteznek a településen kimagasló roma vállalkozók. Tulajdonképpen van egy vállalkozó, aki a paloták építésénél dolgozik, és napszámosokat alkalmaz (egy kortorár roma, aki nem az Újvárosban lakik), de nincs központi szerepük a közösség szervezésében vagy működésében. Mellette vannak még roma vállalkozók, akik külföldön indítottak vállalkozást (szintén kortorárok), és komoly összegeket keresnek a helyi roma munkaerő bevonásával. De ők nincsenek jelen az újvárosi romák mindennapi életében. Érdemes megjegyezni, hogy annak ellenére, hogy tervezik a városba való visszatérést, a kortorárok nem próbálnak vállalkozásokat indítani a városban, és nincsenek politikai ambícióik. Ugyanígy gondolkodnak az újvárosi tehetősebb személyek, azaz nincsenek terveik a közösségük vagy a romák bármely más imaginárius közösségének a bevonásával kapcsolatban. Úgyszintén nincs a romáknak semmilyen egyházuk vagy vallási közösségük, a nem roma civil szféra pedig nem vállalt fel hasonló feladatokat.

7. Következtetések

A városban jelentős roma lakosság él, amely több, etnikai alcsoport mentén elkülönülő, eltérő gazdasági lehetőségekkel és társadalmi beilleszkedési esélyekkel rendelkező csoportból áll. A városban több környék is van, ahol kompakt módon élnek romák, azonban jelen elemzés hangsúlyosan az egyik, az újvárosi roma telep helyzetére összpontosított.

Noha egyes intézményes helyzetekben a városban élő romák inkább románként vagy magyarként határozzák meg magukat, terepmunkánk egyik következtetéseként kiemelhetjük, hogy önmeghatározásuk és heteroidentifikációjuk a mindennapi életben egybehangzó, és a helyi etnikai klasszifikációs rendszer meglehetősen merev. A különböző csoportok közötti elhatárolódás alapjai, a különböző etnikumok egymásról alkotott jellemzései szövevényesek, de stabilak.

A roma lakosság körében van egy nyelvi és egy társadalmi-gazdasági választóvonal, amely befolyásolja mind a többségi lakosság, mind a különböző roma csoportok egymással szembeni magatartását. A nyelvi választóvonal mentén a magyarok (diszkurzív szinten) nagyon részrehajlók a magyar romákkal szemben, ugyanez nem mondható el egyértelműen a románokról

a román nyelven beszélő romákkal szemben. Velük kapcsolatban inkább azt tapasztaltuk, hogy általában az újbárosi romák iránt részrehajlók, szemben a városba beköltöző és palotákat építő kortorárokkal. Az utóbbi két évtizedben a magyarok és a románok ellenséges magatartásának a közös célpontjai hangsúlyosan a kortorárok, bár az előző politikai rendszer idején is ők voltak a stigmatizált, kivetett közösség. A különböző roma csoportok közötti elhatárolódás a nyelvi és társadalmi-gazdasági választóvonal mentén valósul meg, határvonalak, amelyek egymásra tevődnek, és kölcsönösen felerősítik egymást. A magyarul beszélő romák általában szegények, a románul beszélő romák pedig gazdagabbak, ez pedig kölcsönös megvetéshez vezet, valamint irigységhez a szegények részéről.

Fontos megjegyezni, hogy a különböző roma csoportok gazdasági státusa az idők során alapvetően megváltozott: a Bólik-beli romák mélyszegénységben éltek, de a külföldi munkavállalás és a szociális ellátórendszer kiaknázása következtében tehetősekké váltak. Ugyanakkor a muzsikusi hagyományaik miatt megbecsült és az államszocializmus alatt elfogadható anyagi körülmények között élő magyar romák a rendszerváltás után a legszegényebb csoporttá váltak.

A különböző csoportok jellemzése tekintetében elmondhatjuk, hogy a magyar és a román lakosság a különböző roma csoportokat ellentétes fogalmakkal határozza meg: a magyar és az újbárosi román nyelven (is) beszélő romákról jobb véleménnyel vannak (azaz a romungrók, lingurárok, csurárok csoportjaihoz rendelt fogalmak: hagyomány, szorgalmasak, nem lopnak stb.), és rossz véleményük van a kortorárokról (nem szeretnek dolgozni, csalnak, lopnak stb.). A magyar romák átveszik a többségi diskurzust a számukra előnyös fogalmak esetében. A muzsikusi (úri cigány) eredetüknek köszönhetően a piramis csúcsára helyezik magukat, emellett kiemelik, hogy nem beszélnek a romani nyelvet, és rossz véleménnyel vannak a román és roma nyelven beszélő romákról. A lingurároknak, csurároknak és kortorároknak ezzel ellentétes a szemléletmódjuk: átveszik a többségi diskurzust, amennyiben az a magyar romák hátrányára van (nem küszködnek, nem takarékoskodnak, nem terveznek stb.), és pontosan azért tartják magukat felsőbbrendűnek a magyar romákhoz képest, mert megőrizték és használják a roma nyelvet. Ugyanakkor a lingurárok és a csurárok elhatárolódnak a kortorároktól is, akiket egy markáns meghatározás szerint „cigányos cigányoknak” tartanak magukhoz, az „elrománosodott cigányokhoz” képest.

A bemutatott viszonyulások egyértelműen kihatnak a telep társadalmi és etnikai kohéziójára. A helybéli romák nem alkotnak egyetlen közösséget,

és nem beszélhetünk a nyelvi választóvonal mentén kikristályosodott közösségekről sem. A csoportok közötti távolságtartás a mindennapi gyakorlatokban is megnyilvánul, és nem léteznek olyan fórumok vagy helyzetek, amelyekben ők egyetlen entitásként jelennének meg. A magyarul beszélő romák esetében a helyzet kicsit árnyaltabb, mivel a kollektív emlékezet síkján ők egyfajta közösséget alkotnak, amely a muzsikusi hagyományokra és a muzikusok részvételét feltételező, ma már nem létező eseményekre való emlékezésem alapul. A jelenben azonban – gondolják a magyar romák – nem alkotnak közösséget a csoporton belüli gazdasági-társadalmi különbségek miatt, amelynek eredményeképpen az emberek nem szolidárisak egymással. Érdemes megjegyezni, hogy noha a magyar romák közelebb érzik magukhoz a városbeli magyarokat (és románokat), mint a többi roma csoportot, és a magyarok a maguk során, diszkurzív szinten szintén részrehajlók a magyar romákkal szemben, ez a retorikai közeledés nem nyilvánul meg egy közös entitás, egy bármilyen értelemben összeforrott közösség értelmében. A románok és a románul beszélő romák által használt közös nyelv még ennyi közösséget sem eredményez.

Amint az elemzés megmutatta, a romáknak nincs formális vagy informális vezetőjük sem a „közösség”, sem az alcsoportok szintjén. A roma szakértőt, az iskolai és az egészségügyi mediátort (ketten közülük a terepmunka idején is funkciókat töltöttek be a Romák Pártjában), akik formálisan a romák elítjét képviselik, és akik minden helyi hatósággal tartják a kapcsolatot, nem tekintik vezetőknak, és nem igazán rendelkeznek legitimitással, tekintéllyel és autoritással. Kulturális programjaikon keresztül próbálkoznak a különböző csoportok összevonásával és a „roma hagyományok” felmutatásával, amelynek során különböző kulturális elemeket gyűrnak össze, vagy éppen újakat találnak ki. Ezek a gyakorlatok jól egybecsenenek a nemzetépítő retorikájukkal és egyes projektek követelményeivel, de kevésbé a helyi valósággal.

Rajtuk kívül nem léteznek olyan személyek, akik valamennyire is fontos szerepet játszanának a roma lakosság vagy a párhuzamos „közösségek” megszervezésében. Nem léteznek olyan vállalkozók, vallási vezetők vagy a civil társadalom más szereplői, akik a tevékenységük révén megteremthetnék vagy fenntarthatnák a csoportok kohézióját, és azok, akik jobb anyagi helyzetbe kerültek, nem vállalnak ilyen feladatokat.

A munkaerő-piaci lehetőség vonatkozásában az elemzés kimutatta, hogy a helybeli romák hagyományosan integráltak voltak, és ez az államszocializmus korában érte el csúcspontját. Az országban általában tapasztalható trendhez hasonló módon azonban a rendszerváltás után, a gyárak

és a velük járó szolgáltatások (szállítás, rakodás stb.) eltűnésével a romák munkahely nélkül maradtak. Jóllehet a munkahelyek hiánya a város legsúlyosabb gondjainak egyike, megfigyelhető, hogy a romák körében a munkahellyel rendelkezők aránya 3,4-gyel alacsonyabb, mint a hasonló társadalmi státusú nem romák esetében, azaz a romák sokkal rosszabbul alkalmazkodtak az új helyzethez. Ennek egyik oka, hogy nem rendelkeznek a „közbenjáráshoz” szükséges társadalmi tőkével olyan értelemben, hogy elérjék, hogy alkalmazzák őket vagy ismerőseiket.

Bizonyos értelemben a munkaerőpiacról való kizárás etnicizált, mivel mindenki a saját etnikai csoportját részesíti előnyben. A romák viszont nem érzik úgy, hogy diszkrimináció érné őket. Ennek egyik lehetséges magyarázata az, hogy az általános munkahelyhiány feltételei mellett, amelyhez a nagyfokú informalitás társul az alkalmazás terén, a csekély esélyeiket vagy a személyes kudarcot nem az etnikai diszkrimináció fogalmaival értelmezik, hanem a kapcsolatok hiányával és a társadalmi-gazdasági státusból eredő esélykülönbségekkel (gazdagok a szegényekkel szemben). Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy volt olyan eset, amikor a romák mondtak fel annak a reményében, hogy jobban fizető munkát találnak külföldön, vagy hogy megkereshetik a megélhetésüket a környéken végzett szezonmunkával.

Szerződéses munkahely hiányában a városban élőknek három lehetőségük van a pénzszerzésre: 1) külföldi munkavállalás, 2) szezonmunka, valamint 3) napszámos munka. Ezek közül a külföldi munkavállalás (vagy a szociális ellátórendszer kihasználása) a legjövedelmezőbb. A külföldi munkavállalók nagy része még nem tért vissza végérvényesen Romániába, de itt készülnek letelepedni, konkrét stratégiájuk vagy hosszú távú gazdasági terveik azonban nincsenek. A külföldi munkalehetőségeket inkább a kortorárok és a románul beszélő romák használják ki, akik a saját kapcsolataikon keresztül mennek el. A magyar romák nem igazán sikeresek ezek a téren, inkább adósságokkal térnek haza. A szezonmunka lehetőségét a gombában és erdei gyümölcsben gazdag környékbeli dombok és a termést felvásárló vállalkozók érdekei biztosítják. A szezonmunkások számításai szerint ez nagyobb keresetet nyújt, mint a minimálbér, tehát inkább megéri, mint alkalmazottként dolgozni. A harmadik lehetőség a napszám, de az érintettek elmondása szerint ezek a lehetőségek mind ritkábbak. A bérezés nem differenciált etnikai alapon, és az esetek többségében a napszámos munka a hosszú távú kapcsolatokon alapul. Hozzá kell még tennünk, hogy előfordul, hogy a napszámosokat keresőket visszautasítják még elfogadható ár esetében is.

Érdemes megemlíteni a nem romák narratívájának egy elemét a romákkal való kereskedelmi és foglalkoztatási kapcsolataikra vonatkozóan. A nem romák hajlamosak a gesztusukat „segítségként”, sőt akár „nevelésként” értelmezni, még akkor is, ha például a lopott fa alacsony áron való felvásárlásáról van szó.

Noha számottevő roma él a városban, aki gyakorlatilag nem függ az állami szolgáltatásoktól, ők lévén azok, akik a külföldi munkavállalással biztosítják a megélhetésüket, sokan hátrányos körülmények között élnek, rossz gazdasági körülmények közepette, személyi iratok, társadalombiztosítás stb. nélkül. Úgy tűnik azonban, hogy a kormány által előírt stratégián kívül a városnak nincs saját terve rájuk vonatkozóan.

A különböző, a romák integrációját célzó funkciókat – helyi szakértő a polgármesteri hivatalon belül, egészségügyi mediátor, iskolai mediátor – a romák számára előnyös módon használták ki, így például megnőtt a személyi iratokkal rendelkező személyek és az iskolába íratott gyerekek száma. Ezeknek a szakértőknek a kapcsolatai általában jók mind a szolgáltatások címzettjeivel, mind a helyi hatóságokkal és a tevékenységük során velük kapcsolatba kerülő más intézmények képviselőivel. Az Ökológiai Program, a polgármesteri hivatal büszkesége és a hátrányos helyzetű romák reménye a költségvetési megszorítások miatt már nem tud annyi munkahelyet biztosítani, mint a 2000-es évek közepén. Fontos azonban kiemelni azt is, hogy ezek a projektek és funkciók nem hoztak radikális változást a romák helyzetében, és a legfőbb problémák változatlanok maradtak. Emellett, a megszigorított feltételek miatt sokan a szociális segélyre való jogosultságot is elveszítették.

Mindezek ellenére a romák nagyon bíznak a helyi hatóságokban, különösen a jelenlegi polgármesterben. Úgy vélik, hogy mindaz, ami nem oldható meg, a város és az ország általános strukturális körülményeinek tulajdonítható.

A civil szféra hozzáállását vizsgálva arra a következtetésre jutottunk, hogy egyes felekezetek biztosítanak szociális programokat romák számára, de általában a civil társadalom nem túl aktív a romák integrálásában. Kivételként megemlíthető az ortodox egyház által biztosított szociális étkeztetés, valamint a baptista és a református egyház által (ez utóbbi a Kolozsvárról koordinált Diakónia programon keresztül) az I–IV. osztályos gyerekeknek szervezett programok, amelyek, úgy tűnik, lefedik a helyi igényeket. Fontos hiányosság azonban, hogy a gyerekek egy igen sérülékeny korban maradnak támogatás nélkül.

Végül, a helybéli romák politikai képviseletére és mozgósítására vonatkozóan az első megállapítás, hogy a lakosságon belüli magas arányuk elle-

nére helyi szinten nincs roma személy által elfoglalt politikai pozíció, a Romák Pártja pedig nincs jelen a helyi tanácsban. Az egyetlen pozíció a roma szakértő a polgármesteri hivatalon belül.

A párt megerősödése és a romák ezáltal képvisellete előtt álló akadályok számosak. Így nagyon nagy az eltérés a helyi elit és a párt identitásépítő diskurzusa (amely alapvetően a nemzetépítés retorikájára épül), valamint a roma „közösség” valós helyzete között. Ehhez hozzátevédik a párt szervezeti instabilitása, az anyagi források hiánya, a formális funkciókat betöltő személyek (roma szakértő és iskolai mediátor) döntéshozói hatalma és legitimitásuk hiánya, ők magyar romák lévén egy heterogén roma „közösségben”.

A Romák Pártjának helyi választási eredményei tekintetében a 2000-es évektől javulás figyelhető meg. Ez valószínűleg a roma szakértői és mediatori posztok létrehozásának tulajdonítható, mivel így, a mozgósítás könnyebbé válásával, növekedett a párt vizibilitása és erőforrásai.

Annak ellenére, hogy a Romák Pártja valamelyest megerősödött, a választási versenyben résztvevő többségi pártok nem aggódnak. Számításaik szerint a romák legfeljebb két tanácsosi helyet tudnak megszerezni, de szkeptikusok a sikert illetően. A felfogásuk azon alapul, hogy a romák szavazatait többféle módon meg lehet kaparintani, és ezekért a szavazatokért tulajdonképpen valamennyi párt verseng. A kutatás feltárta, hogy mindeddig egyetlen párt sem került monopolhelyzetbe a romák szavazatait illetően. Megfigyelhető, hogy a romák mozgósítási szintje hasonló mértékű a nem romák mozgósításával, illetve, hogy a romákat gyakran összezavarják a választási harcok, aminek következtében gyakran szavaznak érvénytelenül úgy, hogy egyszerre több pártra is pecsételnek a szavazáskor.

Fordította: Incze Éva